

شورا

۳ عدد ۴۳

فیورال ۱ = سنه ۱۹۱۷

محرری: رضا الدین بن فخر الدین

«ناشری: م. ساکر و م. ناکر رصیفه»

مندرجه سی

اصمعی

الوغ عالدردن

دینی و تاریخی، ملی
و اجتماعی مسئله لر.

آلتی شهر تاریخنن
بر پارچه -

نوشیروان یاوشف .

مدنیت دنیا سنده خرافات.

املا مسئله سی

ینه تلچیلر نظر دقتینه -

احمد تاج الدین

اسلام دینی و آنا تلی.

دینی تربیه و تعلیم مسئله

سی و «دین درساری» -

معلم رحیم جان آتنا بایف .

کینیماتوغرف او یئلرینه

تر بیه نقطه سندن

بر قاراش -

رضوان ابرامیف .

اشعار .

مراسله و مخابره .

مدرسه عالییه ناک یوبیلی -

سندھ او قولغان تهئیل -

شیخ زاده بایچ .

عرض حال یا خود حقیقتی بیان

محترم نوشیروان افندی!

معتبر «شورا» مجله علمیه سینک برنجی نومبرنده «تورکستان و مطبوعات» سرلوحه سی ایله یازغان مقاله گزیده ۱۶ نجی یلنی نومبرده، «شورا» ده کی حسن علی آفندیگ یازغان سوزن یا گلش ایوب کورساتمشسزده، اول ذاتنی شله لهب هم اوتمشسز...

عنیزم!

سز، تورکستانغه کوبدن ایندی، تورکستانگ اوز بالاسی قیلا آلمان، معنوی خدمتلیگری کورساتمکده سز. مین هم تورکستانگ بر بالاسی بولدیم اویچون سزنگ تورکستان ایچون کورساتکان جدی خدمتلیگری تقدیر ایتیم. سز، تورکستانگ طشقی طورمشی غنه توکل، بلکه اوزینگ بر بالاسی کبک ایچی طورمشدن هم باخشی اوق خبردار سز!...

تورکستانگ جسمانی و روحانی حیاتدن تجربه حاصل ایتکان سز. بنا علیه سز قولگر غه قلم اوشلاب، «تورکستان» حقنده برار مقاله یازمق بولسه گر، اطرافلیچه محاکمه ایوب البته حقیقتی یازاسز. تورکستانلیرنگ تعصب، غفلت و جهالتلرندن زارلانا سز... کوکلیگرده کی موک و حسرتی مطبوعات آرقلی تورکستانی قارداشلیگریه ایشترده سز. بو کونکه قدر سزنگ «غزیه» و «ژورنال» لرغه یازغان مقاله گزیدن، حقیقتکه خلافتن تلبادق. سزنگ «تورکستان» حقنده مطبوعاتق جیقارغان هر بر مقاله گر شاید، فایده دن خالی بولماز. تورکستانغه آنک کوب فایده سی بولور... «تورکستان» اویچون یازغان آچی - آچی تنقیدلیرگر، تورکستانده «آک» و «فکر» طودرا. چونکه سز، نهرسه که یازسا گر شخصیتکه بیرلما سندن حقیقتی یازاسز!... سزنگ مقاله لریگردن معنوی بزد...

ایندی باشقهر نیشلر!...

تورکستانگ ایچی طومشندن غافل بعض مخبرلر بارکه: اول ذاتلر بو کونکه چه غزیه صحیفه لرنده تورکستانگ اسمن پیچراتوب کیلدیلر. قولینه قلم اوشلی یلکان بر تاتار مالایی تورکستانغه باردی ایسه، بر نهرسندن معلومات آلمانچه قولینه قلم اوشلاب تورکستانی سوکممکه توتونا. البته، بول سوکمونکه مطبوعات اورن بیرا. نگی، مخبر اسمینی آغان ذاتگ مقاله سی باسلوب تارالا، همه نگ نهرتیکه سبب بولا. کوبدن ایندی، زوالی تورکستان شخصیت پرست مخبرلرنگ قلمی ایله اوزینگ سلیبی یاغنی غنه عالمکه کورساتوب کیلدر!...

بزد بو نقطه نی تیرهن اوله ساق، البته حسن علی، آفندیگ فکریکه قوشلما اینچه چارامز یوقدر.

تورکستان حقنده یا گلش مخبرلر تاراتوب، خلقینه افتزال ارغتو نوشیروان آفندی فکرینچه ترقی و تکاملک بول آچو بولسه بزم فکر مزجه ایندیگنه غزیه اوقوغه اوبرانگان، تورکستانلیرتی یالغان افتزالری ایله، غزیه دن بیزدرو که سبب بولور. سوز اوکغاینده شونی هم ایوب اوتیم!...

واق مخبرلر نی بر طرفه قویوب طورساق: «صدای تورکستان» غه بر نیچه یل محررلک ایتکان، تورکستانگ اسرارندن خبردار، رؤف آفندی مظهر هم، «شوراده» «تورکستانغه عائد» اسمنده یازمقده بولغان مقاله سندن ۲ - ۳ نومبردن بیرلی قلمین شخصیتکه ایله ندره در...

جمله دن بریسی - ۱ نجی نومبر «شورا» ده یازغان مقاله سیدر. مونه دقت ایتیر!... رؤف آفندی تورکستانده یا کئی یازغان کونلرده بر کون بر ایده شی یلن «تاشکند» نگ بر اورامندن اوتکان. شونده بر یاخشی اویده بر نیچه کشیلر نی «چالما»، «چاپان» ایله اوطورغانن تیره زدن کورگاند یاننده کی ایده شندن بو برار باشک اوبی بولور میدب، صورغان، ایداش، آکا جوابا «پیوا» «آراق» بوتیلکه لرز کورسه تکان، ینه شوشی وقت بر تورکستانلینی «چالما» «چاپانی» ایله ایسوک حالنده آرق آلدیده قوسوب یانقان رؤف آفندی، اوز کوزی ایله کورگان، صوک رؤف آفندیغه اول یاخشی بنا بر کیمنگ هم یورتی بولمه نیچه بلکه ایسوک خانه ایکانلگی آکلاشلغان!... انه! رؤف آفندی کئی قلم ایسه بر تجربه لی ذات شونین آلاده، چالما - چاپانی تورکستانده فقط فحشیاتق تخصیص ایوب کورسه نه، عجیبا! قابیسی وجدان سالم مونکه توزسون!...

«چالما» «چاپان» بو کونکه چه تورکستانده ملی کیوم ایتلوب ساقلانور. هم ساقلانا چق!... لکن مع التأسف که رؤف آفندی، آنک فحشیاتق خصلاب بلا استنا تورکستانده چالما، چاپان کیگان هر بر کشینگ «شورا» اوقوجیلرغه، ایسروب فحشیات آرتندن یورر دیب تصویر ایتدی... بزد موک تأسفگنه اتمز!... تورکستانی سلیبی یا غنی گنه اوشله مطبوعات صحیفه لرن پیچراتقان افتراجیلرغه اظهار تأسف ایتمک ایله برابر، ایجابی یاغن هم قولده توتوب کیچیلکلریمزنی کوزیمز که کورسه تکان آفندیلر که اظهار تشکریمز بار!...

حقیقتکه بوی صونامز. بهتانه آچولانامز!...

«تاشکند» لی میر محسن شیر محمدی اوف «مدرسه عالی»

۲۱ ربیع الآخر - ۱۳۳۵ سنه

۱ فیورال - ۱۹۱۷ سنه

شهر آذربایجان و الوغ هادیر

اسمعی

(باشی ۱ نجی عددده)

دیب جواب بیردی. شول اوکغای غه مین: «ای شیطانلر! بو اورنده شوندی سوزلر سویله شوب یوررگه یاری منی؟» دیگان ایدم. جاریلر بربرینه قاراشدیلرده برسی: «ای شیخ! محبت و عشق کبک نرسه لر. سینک باشکنی ایلنه ندرگانلری بارمی؟» دیدی، مین آکا قارشسی «محبت نیندی نرسه صوگ؟» دیدم. جاریه: «محبت، کوزگه کورنمی اما کوکلمدن چیممی، اول آینولمی طورغان ایسرکک، هیچ ایسریمی طورغان عقللیق، عقلی کشینی دیوانه قیلد، دیوانه نی عقلی ایتد، آنک لذتی یاتمه باشق لذت قایغو و حسرت صانالورغه تیوشلی، محبتی یاشروب بولمی اما کشی کوزینه کورساتورگه ده کوچ یتیمی، اوزم بلهم، سویلی آلمیم» دیدی. قزلرغه: «سبحان الله! محبتی بو قدر درست تعریف ایتد بلوچی بارلغینی بلمیدر ایدم، سز بو فننگ علامه لری ایکانسز!..» دیدم. جاریه: «ای شیخ! کوکله شبهه کیلماسون، بز جریرنگ:

حور حرائر ما همین بریة
کظباء مکة صیه من حرام
یحسبن من لین الحدیث زوانیا
ویصد هن عن الخنا الاسلام

(آنلر، حره بولغان حورلر، بوزوقلقنی کوکله رینه کیتورگانلری ده یوق. مونلر اولوای درست بولماغان مکة کیکلری، سوزلرینک ملایم و یومشاق بولونه قاراب مونلرنی آندی قزلر ایکان دیب حساب ایتوچیلر بولورغه ممکن اما، مونلرنگ آندی یوللرغه کرولندن اسلام دینی منع ایتددر، مونلر عقیفه لر) دیگان شعرینه مصداق قزلرمن. بز لر ادیبه لر و عقیفه جاریه لرمن» دیدی. باشمنی صالدمده، فکر دریاسینه چومغانم حالده حیران قالوب یانلرندن آیرلوب کیندم.

(۴) قر عربلری آراسنده لغتلر، شعرلر، حکایت و ماصالار، تابشماقلر، مقاللر جیوب یوریدر ایدم. کوب یورووم سبیلی عربلر اوزمنی تانوب بتریدیلر ونی اشلوب یورگانلکمنی بلیدیلر. کونلرنگ برنده بر خاتون: «بزده ییک عجیب برقارت بار» دیب منی اییدرتوب شوک یانینه آلوب باردی. قارتنگ عجب اورنی ایسه بر خاتوندن دیاغه کیلگان بالالری و بالالرینگ بالالری سیکساندن آرتق بولووی ایکان. واقعا مین اوزمده عجب ایتدم.

(۵) یانیمه یاش بر بالا کیلوب ییک ادبی هم ییک گوزل و ملایم روشده سویله شدی. بالاغه: «احق بولوبده مک آلتونک بولونی تله میسکمنی؟» دیدم. «یوق، چونکه احقلم سبیلی شول مک آلتونتی ناف ایتدهرهنده آلتوندن ده، عقلنده محروم بولوب قالورمن، دیب قورقام، حاضرنده آلتونم بولماسده عقلم بار» دیب جواب بیردی.

(۶) حچ وقتنده برکیچه ده طواف قیلددر ایدم. قارشومه ایکی جاریه کیلوب چقدیلر. عمرمه موندی ماتور جاریه لر گورگانم یوق ایدی. مونلر ده طواف قیلدیلر. طوافلری بتریدیلرده سویله شورگه یابشدیلر، مین ییک سیزدرمی گنه تکللاب طورام. بری:

لا یقبل الله من معشوقه عملا
یوما و عاشقها غضبان مهجور

دیدی. و ایکنجیسی ده شوک قارشسی:

ولیس یا جرهما فی قتل عاشقها
لکن عاشقها لاشک مأجور

(۷) بر عرب ییلکه سینه چولمهك كوتارگان حالده یك پاس
اورندن چیقوب کیله و اوزی ده :

واکرم نفسی انتی ان اهنتما
وحقک لم تکریم علی احد بعدی

(اوز نفسکنی اوزك حرمله مه سگ آنی هیچ کیم حرمله مه ز؟
شونگ ایچون مین اوزنفسمینی عزیز طوتام) دیب جری. عرب که:
«نفسنی عزتله و شوشی بولادرمینی ایندی؟!» دیدم ده کولدم. عرب:
«سینگ کبک آدملر که محتاج بولمی شوشی حالده یوروده نفسنی
عزتله و بولا شول» دیدی. «بو مینی تانی ایکان، تیزرک شلارغه
کیرهك» دیب آشغوب کیته باشلادم. عرب: «ای اصمعی توقتا،
قایا آشغوب باراسن، برگنه سوزمینی ایشت!» دیدی ده:

لنقل الصخر من قلال الجبال
أحب الي من ممن الرجال
يقول الناس كسب فيه عار
وكل العار في ذل السؤال

(کشیلر نك منتلرینی یوکه و که کوره ییلکه که کوتاروب تاو باشندن
تاش تاشو یاخشیراق. خلقلر: «کسب ایتوب یورو عارلك» دیلر،
حالبو که بتون عارلك کشیلر دن صور اواده و طمع ایتوده در) شعرینی
اوقودی.

(۸) صحرا ده یورگان و قتمده یازولی بر تاش غه اوچرادم.
اوقوب قاراسام اوشبو روشده بر شعر یازلغان:

ایا معشر العشاق بالله خبروا
إذا حل عشق بالفتی كيف يصنع

(ای عشق اهللری! عشق برله مبتلا بولغان یگیت نی اشلر که
تیوشلی؟ الله رضا بولسون شوشی طوغروده بر عقل بیرکڑ!.)
شوشی شعرنگ آستینه مونه بو شعرنی یازوب کیتدم:

یداری هوا تم یکتم سره
ویختم فی کل الامور ویخضع

(کوکللی تله گان نرسه که موافقت قیلورده سرنی باشر، فاش ایتاز،
هر بر اشنده صاقلقنی، احتیاط و عشق ادبلرینه رعایت و انقیادنی
اختیار قیلور).

ایکنجی کون شول تاش یانینه دخی باردیم، تاشنی قاراسم،
کیچه مینم طرفمدن یازلغان شعرنگ آستینه:

فکیف یداری والهوی قاتل الفتی
وفی کل یوم قلبه بتقطع

دیب بر شعر یازلغان (کوکل تله گان نرسه که موافقت ایتواوزینگ
دنیدان کینونی موجب بولسه و شونگ سیبلی هر کون یورده کی پاره
پاره بولوب طورسه اول اش نیچوک ممکن بولسون، یگیت، کوکللی
تله گان اش که نی روشده موافقت قیله آلسون؟). مونگ آستینه:

إذا لم یجد صبرا لکتمان سره
فلیس له شیء سوى الموت انفع

دیب شعر یازدم (یگیت، اگرده اوزینگ سرنی صاقلی آلماسه ایندی
آنک ایچون بردن بر چاره جان فدا ایتو و اولو، شوندن ده فائده لی
نرسه یوق) و اوز یولیمه کیتدم. اوجونجی کون دخی شول اورن غه
بارسام تاش یانینه صوزلوب یاتقان بر یگیت گوده سی کوردم
و دهشت ایچنده قالوب «لا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم» نی
اوقودم. وفات ایتازدن مقدم، مینم کیچه یازغان شعرمنگ آستینه:

سمعنا اطعنا ثم متنا فبلغوا
سلامی علی من کان للوصل یمنع

(باش اوستی! سوزکرنی تکلاب ایندی بز بو دنیاغه وداع قیلدق،
یولقشومز غه رضا بولمی یورگان کشی که ایندی بزدن سلام
ایتو کڑ!) دیب یازغان.

(۹) یونس نك درس حلقه سنده ایدک، مروان بن ابی حفص
کیلدی ده: «سزنگ قایسیکڑ یونس بولادر؟» دیدی. بز اشارت
ایتوب یونس نی کورساتدک. مروان، یونس غه قارادی ده: «ای
سیدمز! الله تعالی سزنی اصلاح ایتسون. سزنگ زمانمزده باشلر
شعر سویله رگه کرشدیلر، بتون عمرلری شعر برله مشقته نوب
اوتهدر. مونلر شوشندی شعرلرنی دنیاغه چیقاروغه کوره، اشتانسز
حاللرنده کولمه ککرنی ییللرینه قدر کوتاروب اورامده یورسهر
یاتی آزاراق بولور ایدی، شوشی باشلر ایچون اویالوب ایندی
اوزمده شعر سویله وودن قورقا باشلادم، بعض بر شعرلرنی سزگه
تکلاتوب قارار ایدم. اوزمنگ شعرلرمده شول باشلر شعرلری کبک
توزسز و معناسز توکللی ایکان؟» دیدی و یونس طرفندن رخست
بولو برله بایتاق شعرلر اوقودی. موگا یونس: «ای یگیت! بو
شعرلرنی دنیاغه چیقاروده خوف یوق، بو شعرلرک اعشی شعرلرنده
یاخشیراق» دیدی. موگا قارشى مروان: «سزنگ بو سوزکڑدن
شادلاندمده قایغردمده، شادلاندم: چونکه شعرلرمدن رضا بولدکڑ،
قایغردم، چونکه شعرلرنی اعشی شعرلرنده کوتاردکڑ، اعشی
شعرلرنده یاخشی شعر سویله رگه ممکنمی؟. موگا قارشى یونس:
«یوق، مین سینگ شعرلرکنی اعشی شعرلرندن مطلقا آله دیمیم
بلکه حاضرنده اوقوغان شعرلرک گنه اعشی شعرلرندن گوزل، شونی
ایتم» دیدی.

(۱۰) بصره ده قبرلر آراسنده یورگان و قتمده بر قبر یاننده
یغلاب طوروجی برقرز کوردمده: «کیم ایچون بو قدر یغلیسن؟»
دیب صورادم. قز: «ای شیخ! بو، آتام برله برطوغان قارنداشمنگ
اوغلی و یك وفالی همده صبرلی بر یگیت قبری بولادر. بو یگیت
مینى سویدی، مین آنی باراندم، یگیت نك بو اشینه عائله سی رضا

بولمادی، اما مینی ناشلی آلمادی. شوشی اشلرگه توزه آلمی اوزی اوشبو:

يقولون لی ان بحت قدرک الهوی
وان لم ابح بالحب قالوا تصبرا
فما لامری یهوی ویکتم امره
من الحب لا ان يموت فبعذرا

یتلرینی انشاد ایتدی (!) گرده سرمنی سویله سیم «عشق برله باشی ایله نگان، یوق اش که تارغان» دیب شلته قیلهلر، اگرده سویله می یورسهم «ایندی تشینی قسوب توزه، بارکبک قایغوسینی ایچینه جیوب یوری» دیب اورشارلر، محبت برله مبتلا بولوب ده اوز سرمنی فاش ایتمی یورگان یگیت ایچون بردن بر چاره، بو دنیادن کیتودر، بو تقدیرده اول یگیت البته معذور بولور و شونلرنی کویله ب یوری یوری آخرنده شوشی خسرتی برله اولدی، ایندی مین وفات کونیمه قدر شوشی قبر یاننده یغلاب او طور اچقم، بتون مقصودم شوشی قبر یاننده کوملودر، دیدی ده بیک قاتی آه اوردی و شول ساعته یاتوب جان یوردی. بو واقعه نی عجب ایتوب قاراب طوردم. کلام اهللری حکم سوره باشلامازدن و اسلام دینی اوستنده بربری برله یاقالاشوب نزاع قیلمالزلرندن مقدم کیلگاندکدن اصمعی دین دعوا لرینه قاتشمادی. مذهب دشمنلقلری برله مبتلا بولمادی بلکه اسلام دینی نیک سوت اوستنده گی قایماق کبک صاف وقتنده یتشکان عالمردن بولغانلقدن سلف اعتقادنده عقیف و حسن خاقلی بر آدم ایدی، دوستلری و دشمنلری اوزینی احترام ایتهلر، علمینک درجه سینی تقدیر قیلهلر ایدی. دشمنلر و حاسدلر برله ده آرتق مبتلا بولمادی حکومت آدملری طرفندن ده جبر و جفا کورمادی، ابو حنیفه، مالک، احمد ابن حنبل کبک الوغ عالملر باشلرینه کیلگان فلاکتلر کبک فلاکتلرگه ده توشمادی. اسلام دنیاسنده اصمعی روشنده طنچ عمر سورگان عالم بولغانلغی حاضرکنه خاطر مه کیلمی. بارن باردرد، هر حالده کوب بولماز. لیکن اوزم اصمعی حالینه قزقمیم. اصمعی ایچون بو اش کالات توکل بلکه بختسزلک. آدم بالاسی، خصوصا اسلام عالمی ایکی ملتق اورتاسنده یا که چوکچ برله صاندال آراسنده طوررغه تیوشلی. راحت وطنچ عمر سورو اول فرعون که گنه کیلشه. بیک الوغ و معتبر بولغان اصمعی نیک ترجمه حالنده اوشبو نقطه دن بیک زور بر کیملچیلک بار.

اثرلری. اصمعی نیک ایللی قدر تألیفی بولسه ده مقدمه کی عالملرنک تألیفلری ضایع بولغانده مونلرنک کوبسی هم ضایع بولدیلر. شولای بولسه ده اوز معاصرلرینه و اولگی زمان عالملرینه نسبت برله اثرلری سلامت قالوده اصمعی، بختلی عالمردن صانالورغه تیوشلی. باشقلرنک اثرلرندن نشان قالماغان خالده مونک بایتاق

تألیفی بو کون دنیاده بار. حاضرکه قدر تابلغان اثرلری مونلر:
(۱) الاصمعیات. بو، بر مجموعه بولوب ۱۹۰۲ ده «لیسنگ» شهرنده طبع ایتولدی.

(۲) رجز العجاج. قول یازمه نسخه سی مصرده خدیو کتبخانه سنده بار.

(۳) کتاب الابل. ۱۳۲۲ ده «بیروت» ده طبع قیلندی.

(۴) کتاب اسماء الوحوش ۱۸۹۸ ده باصلدی.

(۵) کتاب خلق الانسان. ۱۳۲۲ ده «بیروت» ده باصلدی.

(۶) کتاب الخیل. فرانسزچه ترجمه سی برله برلکده ۱۸۹۵ ده «ویانا» ده طبع ایتولدی.

(۷) کتاب الدارات. «بیروت» ده مطبوع.

(۸) کتاب الشاء. ۱۸۸۶ ده باصلدی.

(۹) کتاب الغریب. اسکوریان کتبخانه سنده قول یازمه سی بار.

(۱۰) کتاب الفرق. لغت فننده در. داود هاینریخ موللر اجتهدی برله ۱۸۷۶ ده «ویانا» ده باصلدی. بتونسی ۵۶ بیت. حاشیه لری هم فهرسی ده بار.

(۱۱) کتاب النبات والشجر. «بیروت» ده مطبوع.

(۱۲) کتاب النسل والکرم. ۱۹۰۲ ده «بیروت» ده مطبوع.

اصمعی، قرآن برله حدیثی تفسیر قیلو طوغر و سنده بیک احتیاطلی بولغانلغی مروی. ساج و ساقالی ۶۰ یاشینه یتکاندن صولغنه آغارا باشلادی دیلر. بعض بر شعرلری ده بار. جعفر البرمکی حقنده:
اذا قيل من اللندا والعلا
من الناس قيل الفتى جعفر
وما ان مدحت فتى قبله
ولكن بنى جعفر جوهر
یتلرینی سویلگان ایدی.

اثرلرینی دنیاه تاراتو خصوصنده اوزینک شاگردی ابو عمران موسی بن سامة النحوی نیک کوب اجتهدی بولدی، شوشی آدم سیندن بغداد شهری، اصمعی کتابلری برله طولدی. اصمعی وفات بولغاچ، مشهور شاعرلردن ابوالعتاهیه:

اسفت لفقده الاصمعی لقد مضى
حميداله فى كل صالحة شهيم
تقضت بشاشات المجالس بعده
و دعنا اذ ودع الانس والعلم
وقد كان نجيم العلم فينا حياته
فلما انقضت ايامه افل النجم

دیپ مرثیه سویله دی.

اصمعی، هجرتدن ۱۲۲ نجی یلده «بصره» ده دنیاه کیلگان ایدی و ۱۲۱۶ نجی یلده وفات بولدی. قبری بصره ده.

ر. ف.

دینی و تاریخی، ملی و اجتماعی مسئله‌ها

خلفای راشدین زمانه باسلام افغان اسلام فتوحاتی امویان زمانه اوزبک طبیعی حدودند اوزوب حتی مصر، سوریه و شمالی آفریقا حکومتاری ده ضبط ایتوادی، شوشی اورنلرنگ هر بری اسلام ممالکیتی ایچنده قالدی.

اسلامار طرفندن بو قدر زوربر انقلاب یاسالو، حکومتارنگ آماشتوارندن، بیک کوب پادشاهلارنگ بتراولارندن گنه عبارت بولوب خاقارنگ عرف و عادتاری، فکر و عقیده لری، روح و عنعنه لری همیشه اولگی حالارنده قالوب، مونار اوزگرمگان ایدی. عادتده موندی اشارنی اوزگرتو بیک مشکل اش. بیک کوب آدمار، ایچارنده ایسکی دینارینی و اولگی مسلک لرنی صاقلانلری حالده بعض بر سیاسی مقصودلر ایچون گنه ظاهرده اسلام قبول ایتوبده باطنده اسلام دینی خراب قیاب و اوزلرنگ اولگی شوکت لرنی و ایسکی عنعنه لرنی کیر و قایتارو یولنده خدمت قیلر ایدی.

ایران مجوسیلری عبدالله بن میمون اسمنده برمنافق رئیسری قول آستنده یاشرون بر محاسن توزوب: «مسلمانار مملکتیمزنی ضبط ایتدیلر. حکومتیمزنی محو قیلدیلر، مونلرغه صوغش برله قارشنی طورورلق کوچمز قالمادی. شونگ ایچون بزنگ وظیفه مز حیل و آلدای یولی برله آزارنه افتراق صالو، اسلام دینی تورلیچه تأویللر ایتوب مسلمانلرنگ نادانلرنی آداشدرو و اغفال قیلو، مسلمانلق اسمی برله مجوسیلک اوگره تودن عبارت، شولای ایتوب مسلمانلردن هم آجو آغان هم ده ایران مجوسیلرنگ دینلرنی نشر ایتکان بولورمز» دیب قرار بیردیلر و شول یولده کوب اجتهادلر کورسه تدیلر.

عباسی خلیفه لکی، اولگی کوچینی، شهرتینی یوغالتورغه باشلانچ اوشبو قوری صورت برله گنه مسلمان بولوجی ایرانلیر اوشبو حالدن استفاده ایتارکه و قویرق صوده بالی طوتارغه

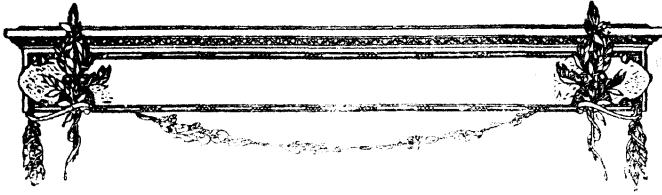
کرشدیلر، و شوشی فرصتی غنیمت بلدیلر. بو کشیلر آراسنده هیچ بر «دین» که اشاغوجی ماحدلر و زرداشت مذهبنه تابع آدملر، مانی مسلکینه ایهرگان یاروم خرستیان و یارم مجوسی قوسموپالیتارده بار ایدی. اما عموم خلق، نادانقلری سیبلی فکر ایتوب طورمیلر، نی ایشتهلر شوگا اشانلر، قایسی طرفغه کرتوب ییاروجی بولسه صوقورلر روشنده شول یول برله بارلر، بر دیندار سوزینه اعتماد قیابوب بو کون «دین» قبول ایتسهلر، بر ملحد قوتورتوی سیبلی ایکنجی کونده شول «دین» دن آیرلارایدی. نی سوبله نسه شوگا اشانو و نیندی گنه نسه بولسه ده «دین» اسمندن تلقین ایتولسه شونی قبول ایتو نادان خلقلر قاشنده مقدس بر وظیفه و دیندارلق صانلادر..

اوشبو سیدن اسلام دیناسنده خرافات و اوهام اورناشور ایچون کیک بر میدان حاضرله ندی. قرآنده بولماغان آیتلر، رسول الله دن ایشتولمگان حدیثلر، نیندی گنه بولسده بر کتابغه اسناد ایتولمگان و بر الوغ آمدن کوچرلگان سوزلر قبول فیلندی و اوشبو باشباشداق نتیجه سی ده هر تورلی مذهب لری ظاهر بولوب بو مذهب لری بربرینی تضلیل و اکفار قیلودن عبارت بولدی.

اوشبو مذهب لرنک ال یامانی «باطنیار» بولدی. مونلر، شیعه لردن «اسماعیلیه» مذهبنه یاردم بیرواسمی برله ظاهر بولسده حقیقت حالده ایران مجوسیارینک یاشرون جمعیت لری طرفندن بیرلگان قرارغه موافق نادان مسلمانلرنی تضلیل قیلو یولنده حرکت ایتدیلر.

«قرمط» قریه سندن ظاهر بولغان حمدان قرمطی، بابک قیلندن آدم لرنک هر بری اشبو یاشرون جمعیت اعضالردن بولوب «اسماعیلیه» اسمی برله، «باطنیه» مذهبنی نشر و ایران مجوسیلرندن «مزدک» تعلیمینه موافق «اشترک» مسلکینی تلقین ایتلر و قرآن کریمنگ ظاهری معنارینی اعتبارسز قالدروب باطنی معنار و سرلر برله تأویل قیللر ایدی.

بایلرنگ ماللرنی بولوب آلو، تورهلر و مامورلرنگ خاتونلری

آلتی شهر تاريخندن بر پارچه

۱۲ نجي عصر آخرلرينه ياقن قىطاي حكومتى مقام جونخېغان ايدى. بر ياقدن اچكى اختلالار (۱) ايكنجى ياقدن اينگليز تجاوىزى قىطاي حكومتىن بتون تامرندن سايكتكان ايدى (۲). مملكت بتون بتونه شاو شو اچنده قالغان، آندن ده بوندن ده ئلى تورهلر ئلى خوجهلر، «آلتى شهر» نى اوز ياغينه تارتقلى باشلاغانلر ايدى. كوب تارتشقاندن صوڭ «آلتى شهر» تىلوب بىدى. برى قولن، برى ياغن اوزوب آغان؛ برينه باشى تيگان، ينه برينه باشىز قورى كهوده گنه قالغان!..

ياركند - خوتن صوغشى

۱۲۸۰ ده حبيب الله خواجهنگ زور اوغلى احسان، خوتن خلقن تشويق ايتوب بونده غى قىطايلىرى محاصره گه آلوب ايكنى آى مقدارى صوغشىدى بو صوغشده قىطايلىر قىلوب بته يازدىلر. صوڭغه تابا قىطايلىر حكومتدن اميد اوزوب اتخار قيله باشلايدىلر. ايسن قالغانلىرى اسير ييرلدىلر.

احسان خان خوتن ولايتن همه قصبه و كندلىرى ايله ضبط ايتكاندن صوڭ اهالى اچندن برسن خان كوترو ايله تكليف قىلدى. خلق ده بر آغزندن احساننگ اوزن تله دىلر. احسان، آتاسىنى اشاره قىلدى. خلق بونى ده حسن قبول ايله معقول كوروب حبيب الله خواجهنى خان سايلادىلر.

حبيب الله خان اولدن اوڭ حسن اخلاقى، ياخشى معاملەسى هم ده فضل و كمالى ايله تالغان بر كشى ايدى. خانلق اورندغينه او طورغاندن صوڭده اخلاقى بوزلامادى. مملكت اشلىرىنه اهميت

(۱) ۱۲۷۳ هجرى لده «يونان» مسلمانلىرى كوچلى اختلال چقاروب، اوز حقوقلرن حمايه قىلو يولده موقيت ده قازانغان ايدىلر. آندن صوڭ بربر آرتلى دونگان و تارانجى اختلاللىرى پيدا بولغان ايدى. شولوق زمانلرده «خواجه» لده كوچلىرى بارنچه حركت قىلوب طورمقده ايدىلر.

(۲) انگلتره حكومتى قىطاي حكومتىن افىون چقارودن طيفان ايدى. قىطايلىرنگ افىون ساتودن توقتاسى كىلمادى. مونه شول سببلى ۱۲۷۷ هجرى ده قىطاي - انگليز صوغشى چقىدى. بو صوغشده قىطايلىر قىچكلنگان ايدىلر.

و جاريه لرينه اور تاقلاشو كېك حيوانى اميدلر برله فقير خلقلر و ياشلر حمدان قىرمطىغه اييره لر، كوندن كون كوبيه لر ايدى. مونلر قرآن كرىده بولغان «جنت» سوزىنى تهن عبادتلىرندن بوشانو و نفس مرادلرىنى يىرو برله تاويل ايتدىلر و شول سببلى غاز، روزه كېك فرض عمللرنى قويدىلر. نفس مرادلرىنى يىرو يولنده اوزلىرندن باشقه لرنى اولدرو، هلاك ايتو يولنه كرديلر.

قىرمطىلر، اسلام دنياسى ايجون بلا قضا طوفانى بولوب تالانو، اولدرو، قىرشو عادتى اشلر جمه سینه كردي، اوز مذهبلىرىنه كىرگىن كىشىلر حتى خاتون قىلر، بالاچانلر حيوان روشنده بوغازلاندان ايدى. مونلرنگ ماجرالىرى و تاريخده قالدىرغان قارا خبرلىرى يازوب بىرمالزك درجه ده كوب.

صوڭكندن مسلمانلر، اوشبو وحىلردن اوزلىرىنى صافلاو نيتى برله قورالغه يابىشدىلر و آنلرنگ جمعيتلىرىنى تاراندىلر. لىكن قىرمطىلر طرفندن ساجلوب قالدىرلغان اوراقلرنگ نسللىرى بتونلاى اوزولمادى، قىچقان قىلىشتن بر وقت بو طرفدن و ايكنجى وقت تگى طرفدن قالقوب چىقوب طورادر ايدى.

مشهور حسن مباح همه ده حشاشين فرقه لرى، قىرمطىلر يولنده بولغان «باطنيه» لر ايدى. بزنگ زمانمىزده ظاهر بولغان «بابى» لرده ايكنجى بر اسم برله ظاهر بولغان «باطنيه» لردر. بر قرآن، بر پيغمبركه تابع بولوب بر قبله كه يونه لىگان مسلمانلرنگ مذهب تعصبلىرى برله مبتلا بولولرى صرف بر آكلاشماودن عبارت بولدى.

«باطنيه» لرنى بو كونده گى بايللىرىنى مسلمانلردن صانارغه وجه يوق. آنلر اوزلرينه باشقه بر «دين» كه تابع فرقه لردر.

«سعدى» «بوستان» ندن:

(عشق و محبت عالمن تصوير ايدوب)

دوكس راكه باهم بود جان و هوش،

حكاييت كناتند ولبها خموش

چوديده بديدار كردى دلير،

نگردى چو «مستقى» از «دجله» سير

كويلى ترجمه:

ايكى ذات بر كه دوست بولوب قوشولسه عقل و جانلىرى،

اشاره برله سويلرلر، قىلمداماى ايرنلرى؛

قاراساڭ محبوبه ك يوزون، بولورسڭ كوز آلاماغان

كوباسين ايندى مستقى ايج «دجله» نى طويماغان

م. س. ا. ج

بیروب بو یولده جدی حرکتلر قیلوب طورمقده ایدی. اداره اشلی ده بر ترتیبکه قوبلغان، عسکری ده ۷۰ مگله بولغان ایدی. بونک زمانده خلق دوزخدن قوتلوب جنتکه کرگان شیکلی راحت کونلر کیچره باشلانغان ایدی لکن بو راحت و بو طنچلق اوزاق دوام ایته آلمادی:

شولایغنه طورغانده نیاز یک دیگان بره ونک « یارکند» دن چغوب ۳۰ مگ کشی ایله « خوتهن» گه کیلگان خبری ایشتلدی. بوگا قارشى حبیب الله خان ۴۰ مگ کشیک عسکرگه اوغلی احسانى باش ایتوب یولغه صالدى. احسان خان « خوتهن» دن بر کونلک یرده « قوم رباط» دیگان موضعه نیاز بکنی کوتوب طورمقده ایدی. اوزاق اوتما دی یارکنداکلر قوم رباطقه کیلوب یتدیله. شوندن صوگ یارکند مسلمانلری بلن خوتهن مسلمانلری آراسنده قاتی صوغش باشلاندى. بر آز صوغشقاندن صوگ احسان خان ملطق اوغلی تیوب اولدی. بونی کورگج خوته نلقلر نك قانی قزوب کیتوب یارکندلرکله غایت نق هجوم قیلدیله. شوندن صوگ آلر چیداب طوراً آمیچه یارکندگه قاچدیله. بو صوغشده یارکندلرکله دن ۱۷ مگ کشی تلف بولغان ایدی.

۱۲۸۳ ده « خوتهن» گه موسیو جونسون اسملی بر انگلیز ضابطی کیلگان ایدی. شول مناسبت ایله بولسه کیردک حبیب الله خان، هندستان والیسندن یاردم امید ایتوب اتفاق یاصارغه طرشوب قاراغان ایدی، لکن والی (سیرجون لورنس) بوگا اهمیت بیرمه دی. حبیب الله خان نك التماسن اعتبارغه آلمادی.

صديق بك

صوگنی کونلرده کاشغرده گی قضايلر «شورله ی» باشلانغانلر ایدی. مسلمانلر نك صداقت و محبتلر ن جلب ایتو چاره سینه کرشوب تورلی حيله و تدبیرلر قیلا باشلادیله. مثلاً جمله دن بری - مسلمانلردن «آوان» آلمی طورغان بولدیله. و مسلمانلر نك صداقتلر ن عملی روشده قازانورغه موفق ده بولدیله؛ مسلمانلر آروب کیتوب قوللر نده گی قوراللرن قضايلرغه بیردیله. قضايلر شولای ایتوب اشنی جابه کیتورگج بر کیچه یاگا شهر دن کیلوب قاراولچیلر نی آلدالاب قابقانی آچدردیله.

مونه شوندن صوگ قضا ی عسکری شهرگه طولوب آنده گی مسلمانلر نی قیرا طورغه طوطندیله. قتل عام قیلدیله. مسلمانلر هر نه قدر بالتا، پچاق، چوقمار، کوسه ک بلن مدافعه قیلورغه طرشوب قاراسه لرده بولدر آلمادیله. قضايلر اولتروده دوام ایتو ایدیله. کم طوغری کیسه شونی اولتروله. بوندن خانون - قز حق صبی بالالرده استثنا قیلنماس ایدی. شول وقت بر کشی بالالرن اوط

اچنده قالدروب اوزی قلعه دن آرقان تاشلاب طشقاری چقدی. و قرغزلر نك یگی بولغان صدیق بک گه شهر احوالن بیان ایتوب یاردم قیلوون اوتتدی. صدق بک ده در حال ۲ مگ آطلی وقوراللی عسکر ایله کاشغرگه کیلوب شهر نی محاصره گه آلدی، بر کیچه سی براین تابوب شهرگه کررگه موفق بولدی. قرغز عسکری قضايلر نی توبکنه صالیدیله. قضايلردن اولمه گان آدم قالما دی. قالسه ده بک آز بولغاندر.

صدیق بک کهنه شهر نی قضايلردن تاراتقاچ یاگا شهر نی ده بر نیچه کون قاماب طوردی. صوگره کاشغرگه (کهنه شهرگه) کیلوب حکومت ایته باشلادی. لکن، بر نیچه کوندن صوگ خواجه پرست کاشغر خلقی «بز خواجه لر نی پادشاه قلمی» بر قرغز نی پادشاه قیلامز می صوگ، بو بیت بزگ ناموس» دیگان کبی صدیق بک علیه نه حرکت ایته باشلادیله. صدیق بک ده شونی سیزوب «حکومت تختی ایچون بویچاره نادان و آکسز مسلمانلر بلن صوغشو موافق حکمت ایمه س» دیه حکومتی خوقنده گی بزرک خان توره گه حواله قیلورغه قرار بیروب ۱۲۷۸ ده خوقند خان ی علیم قولی غه بر کشی کوندر وب بزرک خان توره نی طلب ایتدی (۱). علیم قلی خان هم ۳۰. ۴۰ کشی نی یولداش ایتوب، « یعقوب بک» نی عسکر باشی (میر آلا ی) قیلوب، بزرک خان توره نی کاشغرگه بیردی.

بزرک خاننک اوتووی بونیچه صدیق بک موقت کاشغر ده قالوب وزیر اعظم اورنن طوطوب طوردی. یعقوب بک ایسه عسکری خدمتده ایدی.

بزرک خان توره کاشغرگه کیلوب خانلق اورندغینه اوطورغاندن صوگ بر یاقدن مرید جیناب ایشانلق قیلورغه کرشکان ایدی. طبیعی، حکومت و سیاستدن خبر سزایدی ایدی. یعقوب بک ایسه غایت اوتکر و زیره ک بر کشی ایدی. اول توره نك قولندن بر اش ده کیلمه یه چکن سیزوب، بده که اول خان بولوب طورغان تقدیر ده کاشغر نك تاغن تگی یاوزلر قولینه کیچه چکن بلوب بو یولده (مملکت و حکومت محافظه سی یولنده) جدی چاره لرغه شروع ایشکان ایدی. بزرک خان فراغت و راحت ده ایکان، یعقوب بک آچه طوبلاب صوغش اسبابن حاضرله و ایله مشغول. بر یاقدن سیاسی «نطق» لر سوبله ب اوزینه طرفدارلر کوبه یتور ایدی. اول بو حقه ده موفق ده بولغان، اهالی حقیقت حالنی توشنوب یعقوب بک

(۱) بزرک خان، جهانگیر خاننک اوغلی بولوب، صدیق بک ده جهانگیر خاننک میشره سن نکاح قیلوب، آلمان ایدی. مونه شول مناسبت ایله صدیق بک بزرک خان توره نی چاقومهش ایدی. جهانگیر خان حقه ده ۱۹۱۵ نچی یلفی شوراده یازلغان ایدی.

اورندغن تارتوب آلدی.

شول وقتلرده فرغانه طرفدن ۴-۵ مگلهب قیچاق کاشغرگه کیلوب یعقوب خانغه عرض اطاعت ایله دیلر. بولر اچنده سابق تاشکند قوماندانی یك محمد، میرزا احمد قوشیگی هم حق قلی مگبشی بار ایدی.

بولرننگ بویرگه کیلورینه سبب شول ایدی: ۱۲۸۱ده روسیه عسکرینک قوماندانی جیرنایف چمکندنی آلوب تاشکندگه یورگان ایدی. اول وقتده تاشکندده میرزا احمد حاکم ایدی. ۱۲۸۲ده تاشکندروسلرغه بیرلگاج میرزا احمدخوقندغه کیلوب ایدی. تاشکند صوغشند عظیم قولی شهید بولغاچ بونک اورینه خوقندده مقام امارتکده خدا قولی دیگان کشی اوطورغان ایدی. شول وقت خدایار خان بخارایلر بلن تورکمه نلردن بر مونچه کشینی ایهرتوب خوقندغه کیلوب خدا قولی بلن صوغشرغه طوطغان ایدی. خدا قولی جیکلوب اوزینک طرفدارلردن ۱۰ مگلهب کشی ایله ۳۰ دانه طوب ئله کتروب کاشغر طرفینه قاچمان ایدی. خدایار خان ۱۲ مگ کشی ایله آنک آرقاسندن قولاپ کیلوب صوفی قورغان دیگان یرگه یئکان ایدی. شولچاقده خدا قولی بلن کیلگان قیچاقلر صوغشند قاجوب کاشغرغه کیلیدیلر. یوغاربده ذکر ایتلگان قیچاقلر منه شولر ایدی.

یعقوب بک یاگا شهرده قطايلر بلن صوغشقان چاقده، بزرک خان تور، و صديق بک یعقوب ننگ ضرینه حرکت ایتله باشلاغان ایدیلر. لکن موفقیت قازانا آلمادیلر. یعقوب بک آنلرنی قولغه آلدی. بزرک خان تورهنی آزاد ایتوب حجگه یباردی. صديق بکنی حبس ایتدی.

یعقوب بک، فتنه چیلرگه ادب بیروب عسکر بر ترتیبک قویغاندن سوکره میرزا احمدنی قوماندان قیلوب «مارال باشی» نه باردی. بو وقت مارال باشنده ۱۸ مگ قطای عسکری طورر ایدی. شهرنگ قلعه سی یك نقلی بولغانلقدن محاصره خیلی اوزنغه تارتلدی. طوب بلن بوزا آلماغاج باسقچار بلن قلعه دن کروب شدتلی هجوم یاصادیلر. هرايکی طرفدن زور تلفات بولدی. نهایت یعقوب بک اوزی شهر اچینه کروب عسکرینی تحریر قیلدی. طرشو بوشقه کیتمی بیت! آخری شهرنی آلدیلر. یعقوب بک، ملا جان طوخسانی شهرگه والی قیلوب یارکندگه یوردی.

یارکندنی محاصره غه آلوب دهشتلی هجوملر ایله، کوب کوچلر توکدی. نهایت یارکندنی ده اوز اداره سینه آلدی. سوکره یارکندحاکمی نیاز بک ایله اسحاق خواجه نی یانینه چاقروب نیازنی خوته ننگه و اسحاقنی کوچارغه والی قیلو ایله بشارت یوردی.

طرفینه آوغان ایدی. صديق بک بلن کاشغرلیکلر آراسنده صووتوب اولکلرگان ایدیکه شول سببلی اول کاشغردن کیتهرگه مجبور بولدی. ویرکون بزرکخان توره گده کورغیچه خوقندغه عظیم قولی یانینه باروب یعقوب بک اوستندن شکایت قیلدی. یعقوب بک: «صديق بکنک خوقندغه قاجوب کیتووی یاخشیاقلغه توگل، اول خانلق منصبی آلوب کیله چک وسزنی تختدن توشره چک» دیه بزرک خان تورهنی اغتال ایتدی. توره یوقلی ایدی ئلی. اول یعقوب بکنی صديق بک اورینه مندروب، همه اشنی آنک قولینه تابشردی.

بزرکخان توره شول چاقلرده یارکند حاکملرینه بر نصیحتنامه یازوب ۳ یوز عسکر ایله یعقوب بکنی یارکندگه کونردی. لکن یارکند حاکملری مستقل حکومت ایتو نیتده بولندقلردن توصیه نامه گه قولاق صالمادیلر. بلکه آچولانوب صوغشرغه قرار بیردیلر. یعقوب بکده درحال صوغشقه حاضرله ندی لکن یعقوب ننگ عسکری یارکند عسکرینه نسبتاً بیک آز ایدی. جیکلدی. بو خبر کاشغرگه باروب بزرکخان توره گه ایرشکاج اول قورقو آزالاش آچو بلن: «وقتسز حرکت! ئه لی آلر بلن به یله نه طورغان چاقمی؟ طنجه قنه طورغانده!..» دیه یعقوب بکنک بو اشندن ناراضی ایدکن بلردی و آنی اولتررگه قرار ییردی. یعقوب بک ایسه کاشغرگه کیلماسدن اطرافنده غی اوللرده توقاب، کولکلی عسکر جیناب یاگا حصار قلعه سینی محاصره غه آلدی. یعقوب بکنک بو اشندن خبر آلو ایله کاشغردگی طرفدارلری بزرکخان تورهدن قاجوب یاگا حصارغه کیله باشلادیلر. یعقوب بکنک عسکری کوندن کون آرتمقده ایدی. ۶ یوز کشینی محاصره خدمتینه قویوب، ۲ یوز کشی ایله اطرافنده غی قریه و قصبه لرغه یوردی.

اوپال، یانداما، یاپچان، قازان کول، فیض آباد اوللرن صوغشمیچه آلدی، چونکه بو یرلرنک اهالیسی عموماً مسلمانلردن عبارت اولوب بونده قطايلر آز ایدیلر. شول سببلی تسلیم ایتدیلر، یعقوب بک عسکرن دخی آرتدیرراق یاگا حصارغه یاندی.

ایندی قطايلر حیاتدن امید اوزوب اوزلرن اوزلری اولتره باشلاغان ایدیلر. شهر اوط اچنده قالغان ویک کوب قطايلر اوزلرن بوری اوطقه آتقان ایدیلر. شهر یرلگانان صوگ دورت یوزلهب قطای اولمدن قورقوب ایمان کیلتردیلر. ایمانسز قالغانلری اولمگه محکوم بولیدیلر.

یعقوب بک یاگیحصارنی آغاندن صوگ اعلان استقلال ایتدی. و مسلمانلردن بر کشینی والی قیلوب قویدی.

سوکره کاشغرگه کیلوب بزرکخان توره گه آچقندن آچق: «سز حکومت اداره قیلورلق کشی توگلسز، طننگرنی اچکرگه آلوب طنجه قنه اوز اشکرده بولکر» دیب آنک آستندن ایله بکنه خانلق

مدنیت دنیاسنده خرافات

(عریجه بر زور نالان آندی)

کوبدن توگل گنه زور بر جمعهده «عام آرتو و عمومیه شو نسبتنده اسلام دنیاسی و همیلر و خرافلردن صلفلانور، موندی نرسه لر اوز اوزلردن بتار» دیب مونلر برله صوغشورغه کوب حاجت یوق ایکانلکنی بلدرگانلر ایدی. اخیال بو اش، اسلام دنیاسنده و مسلمانلر آراسنده شولای بولسدهده بولور. عام آرتو و عمومیه شو سبیل خاقلر، سلف عصرنده غی صاف و خالص اسلامنی آکلاب آلسهر، و همیلر و خرافلردن یک ییگل قوتولورلر. اما عام آرتو نسبتنده خرافلردن قوتولو آوروپا مدنیتنده خلق ظن ایسکان درجدهده بولماغانغی معلوم.

آوروپاده علم، نی قدر آرتسدهده و نی قدر تارالسدهده خاقلر همیشه و هم اسیری بولوب طورالر، موندن آیرلا آلمیلر. بو طوغروده اوقوغانلر برله اوقوماغانلر آراسنده کوب آیرما یوق. خرافات هم او هام، نادان خاق آراسنده نی قدر حکم سورسه اوقوغان خاقلر آراسندهده شول قدر حکم سوردهدر.

موندن مگ یل مقدم، عرب شاعرلردن ابوتام طرفندن «تخرص»، «احادیث ملفقه» دیب آتالغان سوزلرمزنی بو کونده بزلر «او هام» و «خرافات» دیب یوروتهمز. شوشی زمانمزی «عام زمانی»، «نور زمانی» دیب آتاغانلقمز ایچون «خرافات» هم «او هام» لرغه مبتلا بولونی یک زور عیب اشلردن صانیمز، ممکن قدر مونلردن آرالانورغه طریشمز و بزده موندی نرسه لر بارلقنی بلسه لر آوروپالور کوله لر، مسخره ایتارلر و شول سبیل دینمز گده طعن قیلورلر دیب قورقامز. مونک سبی، بزنگ آوروپانی درست تانی آلاموز، آنلرده علم یورتلری و عالملر کوب بولوبده اوزمزه آندی اشلر بولماغانلقدن کیمسنوومزدر. بز، آنلر جیقارغان تیمور بوللر، پاراخودلر، تبلیغرافلر و تبلیغونلر همده الیکتریقلرنی کورب اوزمزی یرده و آنلرنی عرش اوستنده دیب خیال ایتمه مز. درست، آوروپاده حقیقی و جدی «علم» همده بیک عالی و محقق آدملر بار. آوروپانگ شهرتینی شوشی آدملر جیقاروب طورالر. اوز مملکتلرنی نفوذلرنی دنیایه یوروتهلر. شونگ برله برابر مونلرده شول یوقاری طبقه دن قالغانلر، بزده گی الگ توبان خلقلردن ده توبانلر بولوب وهم اسیرلری، خرافات بنده لریدر.

یارکندهده محمود خواجه نی حاکم قیلوب کاشفرگه قایتدی.

یعقوب بک غایت اوستاق ایله، تهملی وعده لر بیروب، کوبکنه معاشلقلر تعیین ایتوب حاکم و مأمورلرنی کولکلرن آلا بلور ایدی. صوکندن نا اهل مأمورلرنی عزل ایتوب آنلر اورینه اهلیتلی کشیلرنی قویار ایدی.

یعقوب بک، قورالدن ییگردن، تهملی، لذتلی وعده لری، آقچه وهده لری ایله مخالفلرنی کولکلرن مایلاب مقصودینه ایرشر ایدی. چونکه آلتی شهر خلقینک احوال روحیه سی ده شونی تقضا قیلور ایدی. آلتی شهر مسلمانلری بو کوندهده شولای تهلی، قولکده آقچه بولسه، هدیه لر بیروب طورسا ک آلر سیندن یک عزیز نرسه لر زده آیامیلر. یا خود آیامایا جقلر. ذاتا، قولکده آقچه باشکده عقلک بولسه «پادشاهاق» اوزی سینک الیکه کیلوب تزلنه چک. آقچه سز احمقلرغه بر پارچه نان تابوب آشوده چیئتدر. ناپالیونده ئه یسکان بیت: «مینده عقل بار، دنیایه حاکم بونور ایدم لیکن آقچه یسکوروب بولمغی» دیگان.

اوزون سوزنک قسقه سی یعقوب بک عقلی بر کشی ایدی. قولنده آقچه سی بیک کوب بولماسه ده اول قای چاقده «طوغاغان آیو تیرسن صانتقان» شیکللی کوب کشیلرگه قطای قولنده غی شهرلردن منصب بیروب قویار ایدی. نیاز بک بلن اسحاق خواجه غه خوتهن بلن کوچارنی بیرگان کبی...

یعقوب بک، شوشی واقعه لرده صوگ خانلق درجه سینه مندی.

نوشیروان یاشف (خوتهن).

شعر:

امیدلی ایمان:

بز الوغ ایل، آق بختمز آلفی یاقده
شوگا کوره امطالابز آلفی یاقده.
ایرته کیچن اوقی تورغان ایمانمز:
آلفی کونده، آطلانامز آرغماقغه.

عقل هم آلتون.

ایسکیدن قارشى کلهدر، بو عقل آلتون بلن
نهق شولای قارشى کله صالحه قزو یالقون بلن
سوز سوله و تیوش دیسه عقل، عالی اویغه قاراب
بای سویلی سوزنی هانده، نورلی آلتونغه قاراب.
ضیا یرمکی.

احمەلەرگە محتاج بولوب یورگان بلغار خاتونلری، چیغان خاتونلری ایچون یاریژ، لوندن، بیرلین، ژیانا، نیوبورق، واشینگتون کبک آوروپا و آمریکانگ مشهور شهرلرئنده هر بر ایشک آچقندر. مونلرغه اشانوچیلر قوخارقلر، غورنیچیلر گنه توکل بلدکه غیمنازیلر تمام ایتکان و عالی مکتبلر کورگان ایرلر و خاتونلر بولادر.

ایندی حاضر کوره زه لکنی مطبوعات دنیاسینه کرتیدلر و اوزینه مخصوص ادبیات تأسیس قیلدیلر. آمریقا و آوروپاده کوره زه لک گه دائر ییک کوب اثرلر تارالا، کالیندارلر بولادر. مونلرغه جدی غزتله و علمی ژورناللر تقریضلر یازلر، اوقورغه دیملیلر. آمریقادا بر شارلاتان طرفدن یازلغان بر یولدز نامه حقنده لک معتبر ژورناللردن بری: «مذکور اثر، یولدز لنگ آدم بالالرینه نیندی روشلر برله تاثیر بیرووی خصوصنده بحث قیله، قاعده لری فنی فیکرلرگه بنا قیلغان و تحقیق برله یازلغان» دیب مدح قیلغان ایدی. «کتاب ساتلسونده. یازوچسی فائده لسنون» دیب گنه توکل بلدکه عالی مکتب تمام ایتکان ژورنالچی اوزی ده شول چپوخه گه اشانوب یازغان بولورغه اوخشی. مونلرک یوق نرسلرگه اشانولری ایس کیتارلک. بو چین و آفریقاده، محیط دیگری اوطراولرئنده توکل بلدکه مدنیت بیشوگی، علم چیشمه سی بولغان آوروپاده و آمریقادا.

(۳) سحرنی تصدیق قیلو. آوروپا و آمریقادا «سحر» برله کون ایتو و «سحرچیلک» ییک موده ده. مونلر سحرچیلر حقنده طبیعتنی تسخیر قیلورغه کوچلری ییته، بورن زمانده غی خقلر طرفدن کوملوب قالدیرلغان خزینهلرنی تابارغه قوللرئندن کیه هم ده ایکی دوستنی آیررغه و ایکی دشمننی دوستلاندیررغه اقتدارلری بار دیب اعتقاد قیله لر. مونلر سحرچیلر طرفدن یازلوب بیرلگان ظلملرنی یانلرئنده یورتوچیلرگه ملتیق، طوب یدره سی اثر بیرمی، قانچ و اشتیک ضرر ایتی دیب بللر. بو طوغروده یازلغان کتابلری ده کوب.

(۴) اوشکرو و یازولر ایزوب ایچو هم ده توشلرگه اشانو و توشلرنی تعبیر ایتدروب شوگا قاراب کیه چک اشلرگه حکم ایتو بو خلقلر ده ییک معتبر. آوروپا و آمریقادا اوشکروچیلر لنگ تابوشلری، بایلقلری پروفیسورلر تابوشلرئندن کوبره ک، قدر و حرمتلری ده آرتقراق بولادر. اوشبوسیدن دوقورلقنی، آدواقلتیق تاشلاب اوشکرو کسینه کرشورگه مجبور بولغان آدملر بارلغی روایت ایتوله در.

آمریقادا «بورنلند» شهرئنده کوره زه لک تحصیل قیلور ایچون بو کونلر ده بر دارالفنون آجلدی، حاضرئنده شونده شاگرد جیوب کوره زه لک اوقوته لر، اوزینه مخصوص پرافیسورلر بار.

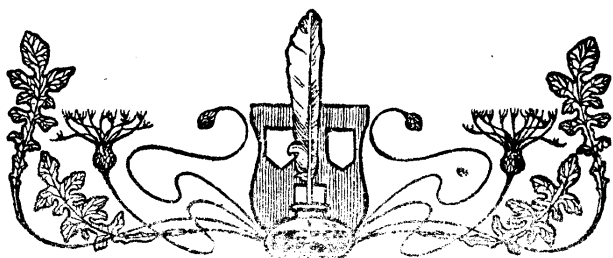
مونلر ده بولغان عالی مکتبلر، عالی علملر خرافاتی بتروگه خدمت ایته آلمی. حتی عالی مکتبلر ده عالی علملر اوقوب چیقغانلرک کوبسی مشرق خاقنده غی اول قارچقلرئندن ده آرتق درجه ده وهم خرافات اسیری بوللر.

آمریقا برله آوروپاده حکم سوره طورغان وهم و خرافه دنیانگ لک نادان و لک وحشی قوملرئنده ده یوق حتی بولورغه ممکن ده توکل. موننی ایسه بعض بر مثاللر برله آکلانوده ضرر بولماز: (۱) آمریقانولر، آوروپالولر ۱۳ صان برله شوملانلر. اوستینه ۱۳ رقم قویغان نرسلرنی آودن قورقلر حتی مسافرلر پاراخودلر ده. نومبرلر و مسافر خاهلر ده ۱۳ رقمی بولمه لرگه کرملر، تیاترلرگه بارسلر ۱۳ نومبرلی لوژانرنی، اوطورغچلرنی آملر، برر دفترده یازلو لازم بولسه ۱۳ نجی رقم حسابی برله یازمیلر. ۱۳ کشی بولو لازم کیسه آش و جای تابونینه اوطورمیلر، ۱۳ دن ایندی آرسلانن قاجوچی کبک قاجار. اوشبو سیدن ایندی پاراخود و مسافر خانلرک بولمه لرینه ۱۳ رقمی بتولای قوتی باشلادیلر. مونگ عیبی نیندی نرسه؟ ۱۳ رقم نیندی قباحت اش اشله گان؟. موگا جواب بیرسه لده وای بیرمه سه لده وای.

ینه سی حضرت عیسی ۱۲ شاگردی برله برلکده ۱۳ بولوب اوطورغان وقتنده فلاکتک اوچراغان ایش، شول سبیل هر یرده کی ۱۳ باشینه شوندی بر فلاکت کیلو ممکن ایش.

جزئی نرسلر ده بولغان نرسلرئدن کلی بر حکم توزو عقلغه موافق، منطق قاعده لرئندن بر قاعده لکن بو، برگنه جزئی برله توکل بلدکه تام استقرا برله بتون جزئی لرنی تیکشروب بترگان تقدیرده گنه بوله در. اما عیسی پیغمبر واقعه سی کبک برگنه جزئی برله کلی بر حکم توزو هم عقلغه هم منطقغه موافق توکل. لکن موننی آوروپالورغه آکلانورلق کشی یوق. تعجب اورنی شونده درکه آوروپا و آمریقادا دینسلرک برله افتخار قیلوچیلر و دینلرئدن کولوچیلر ده شوشی ۱۳ رقمئدن صاقلانلر، حضرت عیساغه اشانماولری موگا ضرر ایتی. مونه مدنیت. مونه علم!.. بو اشدن چواش و چیرمش قارچقلری کولسلر اورنی بار. ایندی شوشی قورچانی بزنگ مسلمانلرغه ده کره باشلادی، مونلر ده ۱۳ صاتی شوملی کورلر، ینه سی آوروپالورغه، اوقوغان و مذهب خلقلرغه اوخشیلر. تینتاکلک لنگ چیگی یوق!..

(۲) کوره زه لرگه اشانو. کوره زه لکنگ لک آله کیتکان اورنی آمریقا برله آوروپادر. مونده کوره زه لکنگ هر نوعی موده ده. بعضیلر فال آجوب یوریلر و بعضیلر قولدن طوتوب خبر بیرلر، بعضیلر صوغه قاراب کوره لر و بعضیلر یولدزلرنی خدمت ایتدراگان بوللر. مسلمان آللرئنده، نادان خلقلر آراسنده آدار ایچون

املا مسئله سی

III

ئیشتلگه نچه یازو بلەن یازماو حقنەدەغی مسئله آچق و کیک ره وشدە آکلانسن ئوچون بو حقنەدە بر آز سوز یازارغە مجبور بولنا، کە ئول حقنەدە سوز آچب سویلەرگە کوب ئورن قالماسن . سوز بلەن یازونگ دنیاغە قایسی ئلک جغو جهندن قاراغاندە سوز ئلک جغووی ییگیلی. یازونی فقط سوز نائی ئیتیکنە آلتان. یازو سوزنک نائی بولغانلقدن یازو سوزگە - سوز بویوروغینە ئییهەرگە تییش. بو بر. ئیکنجیای: یازو دیمەك - سوزنک قەغەز دیکەن پلاستینکاغە با کغراغان آوازی دیمە کدر. یاکی بر کشینک کوزگوگە توشکەن صورتی قیلندن یازودە سوزنک قەغەزگە توشکەن صورتیدر. شونگ ئوچوندە بر شیوەنی اساس ئیتب آلتانک صوگندە شول شیوەدەگی ئیشتلگەن حرفنی قالدرو، یاکی آرتدرو، یاکی بر حرف ئورنینه ئیکنجی حرف یازو یاراماسە کیرەك. بر تورلی ئەیتدە، هیچ بر ضرورتسز، ئیکنجی تورلی یاز ئیمش. بر تورلی یازدە ئیکنجی تورلی ئوقو ئیمش! نيقدر غیر طبعی بر نەرسە. نيقدر توبی- تامری بلەن فسکە خلاف بر شی؟! حالبو، کی آلائی یازارغە صرف - نحو قاعدەسی دە تلەمی، تل برلەشدر و ضرورتی دە صورامی. صرف - نحو قاعدەسی بلەن تل برلەشدر و ضرورتی ئیسە فقط آز استثنائی ئوتکن و آز قاعدەلر نیگنە تلی. یوقسە، بر ئوک سوزنی بر محرر ۳-۴ تورلی یازودن تل برلەشمی، بەلکی بر تلنی ۳-۴ کە آیراغانا. صرف - نحو قاعدەسی دە بر ئیشدن بولغان سوزلرنی استثناسز بولغان بر تورلیرەك قاعدە آستینە جیارغە طرشا. دیمەك. تل برلەشسن دیلپسە، بر محررگنە توکل، بر شیوەدەگی بارلق محررلرنک بر تورلیگنە یازولری دە جیتمی، بەلکی بر نیچە شیوەدەگی محررلرنی بر نقطەغە جیارغە تییش. بو مقصودقە جیتو ئوچون باشقا شیوەلرنی ئوزینە جلب ئیتەرلک بولوی لازم. باشقا شیوەلرنی ئوزینە جلب ئیتەرلک بر شیوە بولو ئوچون یازونگ آز استثنائی بولغان ئوتکن قاعدەلر آستینە آلتوی لازم. بر سوزنک ۳-۴ تورلی یازلب یورتلووی باشقا شیوەلرنی ئوزینە جلب ئیتە آلمی، بەلکی بر شیوەنی دە ئەللە نیچە کە ناراتب یەمن جییهەرە. املانی اصلاح قیلو و قیلماو حقنەدە بر نیچە تورلی فکر

«مدنیت قازانی بولغان آمریقاده پرافیسورلری، دارالفنونلری بولغان بر علم، قوری وهم بولمازالیتە، آنک اصلی بولورغە تیوشلی» مضمونئیدە بر شېهه کوکلرگە کیلیدی؟ البته کیلیدی. آنک ایچون دارالفنون آچوب پرافیسورلر قویو و سانسز ماللر توگوندە اصل مقصود خاقلرغە شوشندی بر شېهه کیترو و مال جیودر. بو دارالفنون صرف کورەزە خاتونلر طرفندن تریه ایتولە و اوز کسبلری ایچون الک فائەدی و کشی اشاندر راق بر اعلان اورتندە طوتولادر.

دارالفنوندن شهادت نامەسی بولغان کورەزەلرگە آوروپا و آمریقاده غنە توکل. بلکه باشقە اورنلردە و مسلمانلر آراسندە مشتریلر تابلو یراق احتمال توکل.

آوروپا و آمریقاده علم و مدنیت حکم سوروگە ایکی عصر اوتدی ایسەدە موندە بولغان عموم خلق اوھام و خرافاندن خلاص بولا آلمادی بلکه علم آرتو و مدنیت آلفە کیتو نسیبندە مونلر شوشی اشارگە نغراق باتوب بارلر. شوشی حالگە قاراب «علم برلە مدنیت، اسانلرنی وهم برلە خرافەدن خلاص ایتە آلمی» دیب حکم ایتەرگە ممکن.

صوگ آلائی بولغاچ اسانلرنی وهم برلە خرافەدن نیندی نرسە خلاص ایتەدر، یوقسە هیچ نرسە خلاص ایتە آلمی، شولای آداشوب یوررلرمی؟

خالص بولو شرطی برلە اسلام دینی خلاص ایتەدر.

شعر:

سحرلی کوزلر...

الهی، یا! . آنک کوزلر، یانا، جوهر کبی بالقی
اویالتا نورلری برلن، خدایتک شمسینی قابلی.
ایتە هیچ شېهەسز مفتون قاراسە جامایوب اوستکە
یورەك «دب، دب» تیپە باشلی، نوگەنمەس اوط صالا اچکە.
زمرجد کوك چەچە نورلر، سحرلی یاش کوکلرنی،
حاضر قورته تگوب باقسە، ماتور چەچکە و گللرنی.
نی حکمت بار بو کوزلردە؟.. نیدن باقسە یورەك توزمی؟..
یورەك یانسون اوچون ئللە، سحرلەب اشەگان کوزمی؟..
او کوزلردن طابوب صحت، طوکوب بئکان یورەك ترلە.
خدای کمئی قیلور مسعود، آنک اول کوزلری برلە...
«توکه»

ئوزلرئە خاص بر يول يارغالاب مائاشسەلر دە بوشقەغە زحمت بولاجاق. بارا، بارا آردە شول ئوق ۋولغاغە قوشلاچاقلر. چونكى، تىلنك قوشلو و آيرلويىنە اجتماعى، سياسى، اقتصادى، جغرافى قوتلر سبب بولا. ئە، حاضرندە مذکور قوتلر تىللىرى بر گە قوشوغەغە خدمت ئىتەچەكلر. مېشەر، تېتەر، باشقرد، سىبىرىيە تاتارلىرى، قارا نوغايلىر، قاسم تاتارلىرى، تومەنلر كوبدن ئوك بر كىكەن و قوشلغانلر دە ئىندى. بولارنك آرالارندەغى يازوچىلرى بر تورلى تىل بلەن يازغانى كېك مەكتەپ و مدرسلەرنەدە شول ئوق ئىدىل بويى شيوئەسى بلەن يازلغان كىتابنى، گەزىتە و ژورناللىرى ئوقىلر ھەم ئوقوتالر. تىل برلەشدر و گەرەگى ياسالغان جىرلر دە يوق توگل. ئىدىل بويى شيوئەسىنك زورغە بر يول سالغانى كورسەتو ئوچون بر - ئىكى فاكەت دە كورسەتەب ئوتىم.

روسىيە ئىچىدە تاتارچە گەزىتە و ژورناللر چقا باشلانغان بىرلى ۱۶ نچى يىلغەچە تورك تاتارلر طرفىدن ۱۲۱ (بر يوز يىگمى بر) اسمە گەزىتە و ژورنال چققان. شولرنك ۵۳ ى ئىدىل بويى تاتارلرئىك شيوئەسىدە، ۳۳ سى قاققاز تاتارلرئىك شيوئەسىدە. ۱۳ ى توركىستان تاتارلىرى شيوئەسىدە (۱). ۶ سى قىرىمچە، ۲ سى قرغز-قازاقچە، ۴ سى عثمانلىچە، ۲ سى عربچە، ۵ سى روسچە، برسى روس - فرانسز تىلچە.

ئىدىل بويى تاتارلرئىك ئىك كۈچلى شيوئە قاققاز تاتارلرئىك شيوئەسى ئىكەنلىكى كورنە. شول يىللر دە چقماق دە بولغان مەتبوعاتى چاغشدرغاندە ئىدىل بويى شيوئەسىنك گەزىتە و ژورناللر قاققازلىلر ئىقەنە قاراغاندە ۲ - ۳ مرتبە آرتقى. گەزىتەلرنك چقا باشلاو تارىخىدن قاراساق قاققازدەغى ئىكەنچى گەزىتەسى بىزنىك گەزىتەلردن ئوطلرئىك ئىكەنلىكى چققان. قىرىمدەغى «ترجمان» ۲۲ يىل ئىكەن چققان. ئە، ئىدىل بويى تاتارلرئىك قوزغالغانىنە فقط ۱۰ - ۱۱ يىلغە ئىلى. بىزنىك بىرىنچى گەزىتە ۱۹۰۵ نچى يىلدە «نور» ھەمدە «قازان مەخبرى» بلەن چقا باشلانغان. ۶ نچى يىلدە «وقت»، يولدوز، بيان الحق... گەزىتەلرى چققان. شول كۈيگەدە ئىكلىر ئىكەن ۲ - ۳ مرتبە آرتقى گەزىتە و ژورناللر بىز چقا. ئە گەر علمى، فىئى، دىنى كىتاب و رسالەلرنك دە قايسى شيوئەدە كۈبرەك يازلغان قاراساق، كۈرەزىكى ئىدىل - قازان شيوئەسىنە قاراغاندە باشقە شيوئەلر بوزگە ئون پروتسىستنى دە تىشكىل ئىتە آلمى. دىمەك، ئىك كۈچلى ميدان آلمان شيوئەسى ئىدىل - قازان شيوئەسىگە شىلاي بولغاچ، مېشەر، تېتەر، تومەن، باشقرد ادبىياتى طوو احتمالى يوق. بولر بارسىدە ئىدىل بويى شيوئەسىنە ئىيەرەچكلر. ئە، لغەلرى بارسىنك آراسىدە ئورتاق بر لغە بولب (۱) توركىستان تىلى: تاجىك، ئۆزبەك، سارت، ئارائىچى، قرغز قىيلەلرنك ئوقياشوندن حاصل بولا.

و تارتىشلر بارا. مېن شول تارتىشلرنك مشهورلرن ذكر ئىتەب بىزگە قايسى يول بلەن بارىغە كېرەكلىكى حقندە سوز سويلە. چكىن. ئول تارتىشلر و فېكلرلر بولر:

بىرىنچى: بىضىلر بىز: «بر شيوئەگە فاراب ئىشلىگەنچە يازو يارامى. چونكى، باشقرد، تېتەر، مېشەر، ئىدىل بويى و سىبىرىيە تاتارلىرى، توركىستان و قىرىم، قرغز، قاققازلىلرئىك شيوئەلرى باشقا، باشقا. بر جىردە بر سوزنى بر تورلى ئىتەلر. ئىكەنچى جىردە شول ئوق، سوزنى ۲ - ۳ تورلى ئىتەلر. مىثلا: «بىزلەر - بىزدەر - بىزدەر، بىزى - بىزدى - بىزدى، بىزى، ئىتەو - ئوستەو - ئوتتەو، بىش - بىس - بەش، بىچەن - بىسەن - بىئەن، قىلو - قىلو - غلو» كېك ئەللە نىچە تورلى ئىتەلر. ئە گەر دە ئىشلىگەنچە يازو اساس ئىتەب طوتىلسە، ئەللە نىقدراختلافلر طووار. تاتار ادبىياتى يانينە تاغى مېشەر، تېتەر، باشقرد... ادبىياتى طووار. تىللىرى برلەشدر و ئورتەدە دەخى چوبەلتر بىز. بوگچە ياراغان مەتەل و مەقبول املا بىك يارى. باشقا املا نك كېرەكلىكى يوق...» دىلر.

دورست، ئىشلىگەنچە يازونى مطلقا آلماندە ھەم ھەر بر شيوئە ئوز شيوئەسى بلەن ئىشلىگەنچە يازىن دىگەندە تىلر برلەشمەس، تارالر. ئىشلىگەنچە يازارغە دىوچىلر آلاي ئىتەمىلر شول. ئە گەر آرادە بىض بر ئەيتوچىلر بولا ئىكەن آلر فقط افراطچىلرغە بولورلر. ئىشلىگەنچە يازىق دىوچىلرنك افراط كىتەگەلرى دە فونىتىكە اصولن توكمى، چەمىگىنە قبول ئىتەرگە كېرەك دىسەلر. ئول دە ميدان آلا آلماس. ميدان آلا آلسە، فقط مونا حاضردن يازاچاق فېكلرگە ميدان آلالر. ئول فېكلر بو:

كۈبلك طرفى مەتبوعاتدە ئىدىل بويى تاتارلرئىك شيوئەسى قبول ئىكەن. بىزنىك «تاتار ادبىياتى» دىگەن ئورتاق (باشقرد، تېتەر، مېشەر، تومەن، ئىدىل بويى و سىبىرىيە تاتارلىرى آراسىدە) بر ادبىياتدە شول ئىدىل بويى تاتارلرئىك شيوئەسى دىگەن يولاقىدەن آغىب ئوزىنە بر تورلو زورغە يول سالغان ئىدى. بىز ئىسە، شول يول سالغان شيوئەدە بىك آز و ضرور بولغان استىئالار ياساقتە ئىشلىگەنچە يازارغە دىيىز، كە ئول ياسالاچاق استىئالار تىلنك مەنوى مەزىت و خصوصىتىن ساقلاياچاق. باشقا و اقراق شيوئەلرنى ئوزىنە جلب ئىتەچەك. يوقسە، ئىدىل بويى شيوئەسىنك املاسن چوباو، تاراو حالدە يەشەتو بلەن باشقە شيوئەلرنى جلب ايتە آلمانز. جلب ئىتەب ئىكەن املا نك چوباو و جىتەنلىكى بلەن توگل. بەلكى املا نك آچقى و جىكل ھەم ئوتكن قاعدەلرگە سالتووى بلەنگەن جلب ئىتە آلر بىز. نىچە يوزلرچە ئىشلىر. ئوزدەلر، چىشمەلر «ۋولغا - ئىدىل» دىيىلگەن زور يىلغاغە قوشلپ يوغالغانى كېك باشقە كچىرەك شيوئەدە شول ئىدىل شيوئەسىنە قوشلپ يوغالاچاقلر. باشقە بر نىچە شيوئە

آساق و استعمالگه قوینساق بزنگ ادبیات ده یاوړوپالیر ادبیاتی قاتارینه تزله چهك . . .

سوزنی چیتكه كړهك جغارب حییه رسه كده، تاغی ئه لیگی ئیشتلگه نچه یازو مسئله سینه قایتیق ئه لی.

ئیشتلگه نچه یازو دیمه كدن مراد مطبوعات طرفندن قبول قیلغان، ئوزینه زور بر یول سالغان ئیدل بوی تاتارلرینگ شیوه سنچه ئیشتلگه نچه یازو مراددر. بو شیوه دده سوزنگ هر بولگن (اسم، فعل، یالغاهم آراقلرنی، هر بر حرفنی) مطلقا ئیشتلگه نچه گنه یازو موافق توگل، به لیک تانگ معنوی مزیتن ساقلازلق. واق شیولرنی ئوزینه بویصوندرلر بولغان رو شده ئیشتلگه نچه یازو غه قاعده یاساودر، كه بیک اهمیتلی و ضرور غه بر نیچه استشار بولاچاق. بو قاعده لر بوینچه هر فعلنك اساسی بولغان امرنك برلیکی هم یالغز (مرکب بولماغان) اسملر قازان شیوه سی ئوزه رنده مطلقا ئیشتلگه نچه یازلاچاق. فقط ۲-۳ استنا غه بولسه بولر. بو قاعده بوینچه یازغانده: «کوته ر، تور، یورو، قازی، طرش...» كبك امرلرنی «کوتار، تور، یوری، قازو، طروش» كبك یازولر یا گلش حسابلا ناچاق. شولای ئوق: «باقچا، آقچا، آلما، ئوسته ل، تولكو، قازان، قوش» كبك یالغز اسملرنی ده «باقچه، آقچه، آله، اوستال، تولکی- تلکی، قران، قش» كبك یازولر به چهك. ئیشتلگه نچه گنه یازلاچاق. سوزلرنك معنارون تورلندر و ئوچون سوز آزاغنه قوشلپ یورتله طورغان علامتدره قازان شیوه سنچه ممكن قدر ئیشتلگه نچه یازلاچاق. بیک ضرور بولغان ۵-۶ استنا غه بولسه بولاچاق.

ئیشتلگه نچه یازو حقنده غی سوزلرنك خلاصه سی: یازو قاعده لری یاسا و ئوچون بر شیوه نی اساس ئیتب آلمیچه ممكن توگل. بزنگ یازو قاعده لرینه اساس ئیتب بوکاچه مقبول و بول سالغان ئیدل بوی تاتارلرینگ شیوه سی. آذرغه تیش. بر شیوه نی اساس ئیتب آلفانك صو كنده ضرور بولغان غه استشار یاساب ئیشتلگه نچه یازو قاعده لری ئشله و تلنی ئه لله نیچه شیوه كه آیری به لیک بر نیچه شیوه نی بر كه حییا غه. یازو قاعده لرینگ اساس سز استشاری و چیتلگی بلن باشقه شیوه لرنی جلب ئیتب بویصوندر و بولمی. جلب ئیتب بویصوندرانز ئیكن، فقط یازو قاعده لرینگ چيكلگن استشارنك آزلغی بله نكنه جلب ئیتب آلاچاقبر.

یازو قاعده سی یاسامیچه طوغری کیلمی. قاعده یاساغانده، تلنك معنوی مزیتن، لفظی خصوصیتن ساقلازلق رو شده ضرور بولغان استشار یاسا بقه ئیشتلگه نچه یازو غه چيكل و اوتكن قاعده لریاسار غه تیش. شول چاقده تلنیزنی ساقلازلق، شول و قنده غه واق شیوه لرنی جلب ئیتب اوزیز كه قوشا آریز. توکمی- چه چمیكنه مطلقا

کیتكن. باشقرد، تومهن... لغتی دیب چیتسنو، چیتسندرولر یوق. بز بیت بار بزدده: تور کستانی، قرم، قرغز، قافقازلیلر، باشقرد، تاتار، تومهلر بر ملتیز. تلنیزده تام برتل، دینیزده بر. بز بیت بار بزدده بر بوتوننگ کیسه کلبیز. یاکی بر ئورلوقدن و بر تامردن آیرلوب چققان چاقلر مز. ملی تله کلبز، ئیدبالر بز هم دینیز بر توسلی. باشقالق بولسه ده، ئولده شیوه دده گنه. باشقا یاقلر بز بر بولغاچ شیوه تورندن کوب ضرر بولماسه کیرهك.

شولای بولغاچ، قریم، قرغز، قافقاز شیوه لرندن کیرهك قطع نظر قینسن، کیرهك قیلماسن شول کویگه ده ئوز شیوه بزنی دورست و بر تورلی یازو ئوچون ضرور بولغان غه استشار یاساب ئیشتلگه نچه یازار غه کیرهك. ئیشتلگه نچه دن ئیدل بوی شیوه سنچه ئیشتلو مراد. باشقا (قریم، قرغز، قافقازچه) شیوه لر كه کیلگه نده آرده ئه کر تله ب صافلانا، توب تورك- تاتار تلنه قایتاراق بارلر. شونگ بلن بر كه ئیدل بوی شیوه سینه ده یاقنا یا کیلر. تل برله شدروننگ اجتماعی، اقتصادی و ملی اهمیتن یاقشی توشنگن قریم، قافقاز هم قرغز باورلر بز شول یاقنا بولرنده دوام ئیتسه لر کیرهك انشا الله. سیگر میلوندن عبارت بولغان قرغز- قازاق باورلر بزنگ شیوه سی صاف تورك- تاتار تلی ئیکه نینه بزدده ئشانابز، آکار غه قارشیمیز. اعتراف قیلاز. مه گدر علمی، فنی دینی لغتلرنك آرده ده بولغان بیک آحق کوره بز. بو نقطه دن قاراغانده قازاق تلنن تاتار تلی بایراق بولسه کیرهك. قازاق تلی کوچه طورمش حقنده غی فکرلرنی حکایه لرنی سوبله ركه، کویله ركه بای بولسه ده مدنی طورمش حقنده یارلی. مثلا: فکر، خیال، طویغو كبك معنوی و دینی نهرسه لر كه قاراغان بایتا قغه سوزلرنی عرب و فارسیلردن آزرغه مجبورلر. ئه، علم و مدنیت، هنر و تیختیکه كه قاراغان فنی اصطلاحلرنی یاوړوپالیردن آزرغه محتاجلر، بولر حقنده قرغزلرده ده قریملیلرده ده، قافقازلیلرده لغت تابلب بتمی. تورلی شیوه ده بولغان تورك- تاتار لغتلرینگ باریسن بر كه طوبلاغانده غه حیته جیته یازب قالر. دورستن ئه یکه نده آلا ده جیتن قراماس. یاوړوپالیردن هم عربلردن بر آز لغت آزرغه احتیاج توشه ر. اجتماعی، اقتصادی، جغرافی قوتلر آرقیلی بولماغانده شیوه لرنی بر كه قوشب بولماوی، قوشقانده ده بیک چیتلک بله نكنه قوشب بولاچاغی ییگیلی.

مه گدر بونده ممكن بولا طورغان ئیکه چی بر نقطه بار. ئولده، قریم، قرغز، قافقاز و باشقه شیوه لرده کی لغتلرنك برسند بولماغان ئیکنچیسندن آلب استعمالگه قویار غه طرشودر. شیوه یاغندن برله شدرب بولماسه ده، لغت یاغندن برله شدرب ئورتاق بر ادبیات میدانه قویودر. یاوړوپالیردن، عرب و فارسیلردن آلاچاق لغتلرنك بر آزی ئورینه ئوز آرازلر بزدده غی لغتلرنی

نېشتلگه نچه بازارغه كېرەك. دېوچيلر بولاقاسه آلر فقط افراطچيلرغە
آلزجه يازغانده ئەللە نېچە تورلى شيوه باش قالقنبد ميدانغه چاغچاقنغه.
اصلاحقه قارشى باروچيلرنىڭ ئېكەنچى دىللىرى: «ئىسكى
يازو. نىك يارامى؟ بولگچە ئەللە نېقدىر عمرلر شول ئىسكى
املا بلەن يازاب كېلگەندە تالاش چىمرامەگەن ئەلى. ئىسكى
املا يازاب ئو طورر» دېگەن سوزلردىر.

بو سوزلر ئەللە نېگە: «بزگە ئىسكى مونچا ئىسكى تاسقنە
كېرەك. يا كى مونچى يا كى تاسلر كېرەكى» دېگەن توسلى طويلا.
ئىسكى مونچا ئىسكى تاسلر بىلەن بركە چوبىلككە توگەمسەك
يارا ئىدى دېيەسى كېلە. ھەم بولرغە شىرىي يېرىمىچە چاقمارلى.
بلەنگنە ئوط قابىزدرت درس يېرەسى كېلە.

اصلاحقه قارشوچيلرنىڭ ۳ نچى دىللىرى: «سوزنى قرىنە
بلەندە دورست اوقورغە ممكن توگل يىت. شول سېلى استىنانك
كوب بولونودە ضرر بولماسە كېرەك» جملەلرېدر.

بونابو جملەلرنى ئەيتوچيلر بىز قرىنە بلەن ئوقورلىق بولوغە ادبيات
بلەن تاش بولو تېشىلگەن اعتبارغە آلەملر. ادبيات بلەن تاش بولوغە
سوزنىڭ قاراسنغەندە وانب جىمروب جيتە دىب ئويليلر آخرسى.
ئوقو ياشندەگى بالالرنىڭ ادبيات بلەن تاش بولماوى طېبىي ئېكەنلىگى
بلەن حسابلاشاسىز كېلمى. ادبيات بلەن تاش بولوغە يىت تانك
طېبىي ئەيتىلشلىرىن (مدلرن، منطقى ئورغولر) جىرىنە جىتكروب
ئوقورلىق بولرغە كېرەك.

۴ نچى گروەلرنىڭ دىللىرى: «املا اصلاحقه محتاج ئېكەن
اعتراف قىلابىز. مەگەر اصلاحنى بىر نېچە يىللرغە صوكلاتىق!»
جملەلرېدر.

كورەسك، كېلەچەككە ادبياتىزنىڭ شاقىغىنە زورايماقچى.
كوچ آلورن، كوچ آلتاج اصلاح قىلونك ئەللە نېچە مرتبەلر
جىتەلەشەگەن آكلاسىز كېلمى. يەيسە آكلامىز ئوق. يوقسە،
بوندى چرك و ئوزندىن ئوزىنە جىمراپ طورغان بىر نەرسەنى
دليل ئېت بىلتمەس ئېدك. كېلەچەككە كون بتمەگەن. آزاق
ئىشلەپز ئەلى دىب طورر وقتلر ئوزدى ئېندى. آزاققە قالغان
ئىشكە قارايوا ئول. بىز بارىزدە بىر ياققە تارتىپ ئىشلەرگە طرشماساق دە
ئەلى، دىلا تانارسكى آشغىب ئىشەنمەس.

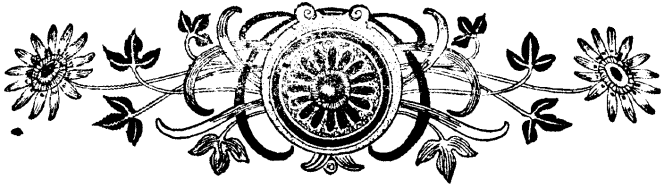
۴ نچى دىللىرى: «يا كى املاغە خلق ئىيەلەشمەگەن. يا كى
املا آلرغە يات كورنە. خلقنى يات نەرسەگە ئىيەلەشدر و بىك قىين
بولا. خلق ئىيەلەشە توشكەچ اصلاح قىلنر» دېگەن جملەلردىر.

بو دليل ئىشتلو بلەن آقامويلر حكاىەسى ئىسكە كېلە: بىر
شەرنىڭ باشلىقى «آقامويلدىن آتلىر ئورەك. شونلقدىن آتلىر آقامويلگە
ئىيەلەشكەنچە آقامويل بلەن يورونى توقتاب طوررغە كېرەك!»

دىب امر چاغراغان. بو مسئلهنى ياقشى آكلاوچيلردىن بىر شەھەر
باشلىقىنى قارشى: «آقامويللر يورمەگەچ، نورامغەدە چىقماقچى آقامويل
آتلىرغە كورغى. كورغەگەن آقامويلگە آتلىر نېچك ئېت بىيەلەشور
ئېكەن!؟» دىب يازم كولىكو و آجى بولغان سوزلر ئىرغىغان
ئېكەن. بىزنىڭ «يا كى املاغە خلق ئىيەلەشمەگەن...» دىب ئەيتكەن
سوزلر بىزدە شونىڭ ناق ئوزى ئېندى. املانى اصلاح قىلپ يا كى
حرفلر، قاعدلر ياساماغاندە خلق مەگىگە ئىيەلەشەچەك توگل،
بەلكى ئىلكىكى يا كىلشلىرىدە نغراق نامر جەيە توشەر. بوندىن
۱۰- يىللر ئىلك بىزنىڭ املا حاضرگىگە كورە بىك كوب باشقا
ئېدى. حاضرگى املا قاعدەلرى بوندىن ۷- ۸- يىللر ئىلككەندە الس
جىردىن كېلگەن بىر جەنك كېك بولپ يات كورنە ئېدى. ئەگەر
بوندىن مگ يىل كېرى جىگب قاراساق، ئول چاقىدە بىك كوب كىشى
ئوزىنىڭ املانىڭ شولاي بولغانىنە ئىشغاس. خالبو،كى ئوزگەرتىلگەن
املا حاضرندە ئوزلەش بىر بارا. ئەگەردە املانى بىر قدر ئوزگەرتىپ
اصلاح قىلابىز ئىكەن ئولقدىر يات طويلماس. ۳- ۴- حرف آرتدىرلا
ئىكەن ئول بىر نەرسەدە توگل. آنا مىحى الدين قربانعلېف ئوزگەرتكەندە
بردە ئىسلرى كېمى. ئىسكى املاغە ئىيەلەش بىكەن ئەيىلدە ئوقى
آلا. تىلك بىز قاعدەلرن آز استىنالى ياساودە بردە يات بولماس.
حاضرگى املاغە ئىيەلەشكەن بىر نېچە مىحررگەگنە بىر نېچە آيغە
جىتىن بولسە بولر. يوقسە ئەللە نېندى جىتىنلىكلرى بولماس.
ئەزىرەككەندە جىتىنلىك ياسامىچە بىر نەرسەدە ئىشەپ بولمى.
مىحررلرنىڭ يا كى فېكر و يا كى ئىشلىرىنە قارا خاق آجتا، آجتا
توزە و ئىيەلەشە. مىحررلردە ئوزلرنىڭ يا كى ئىشلىرىنە خلق ئىيەلەشورن
بىك ياراتلر. ئە، ئېندى يازو طوغرىسىنە كېلگەندە يازونىڭ بىك
آزغە ياتراق بولوى مىحررلرنىڭ جىگەسىنە تېيەچەك. مىحررلر نېچك
ئېتسە آلای شىردا بىقنە يازب آل بىتە طورغان عادىلر تاشلاب
ئويلابراق، توقتالماق يازا باشلاوغە راضى بولوب بتمەسلر. چوئىكى
ئويىرەن بىكەنچە بىر قدر جىتىنلىك بېرى. بېرسن، آزاق ئوقوغان
بالارغە، كېلەچەك بونلرغە جىگىل بولماقچى. دېمك فن قاراماغاندە
املانى ئوزىنىڭ كالىنە ئىرشكەنچە اصلاح قىلو يات ئىش توگل،
بەلكى علمى و فىنى مسئلهلردە قارا خلققە ئىيەدرو يات. ئىشلەوى
جىتىن بولماسە، جىتىندە بولمى. جىتىن آلاسى كېلگەندە جىتىنلىككە
كونەرگە تېشىش.

اصلاحقه قارشوچيلرنىڭ بېشىنچى دىللىرى: «ياۋروپالىلرنىڭ
املاسىندە ئىندى جىتىشمەگەن ئورنلر بار. بىزدەدە بولر ئېندى»
جملەلرېدر.

بونا بو ايسە بلە و كورە طورب خطاغە ئىيەررگە طرشو،
ياۋروپالىلر شول خطالرن نېچك تاشلرغە چارا تابا آلەمىچە يورگەن

ینه تلچیلر نظر دقتینه

ئوتكان ياقى ۱۳ عدد «شورا» ده «تل» چیلر نظر دقتینه بر نرسه یازلغان ایدی. بر میسیونیر آغزیندن تورك تلینگ بایلغی فقط اشله نمگانلگی؛ تاتارنک بعض بر یاشلری طرفدن آنا تان نازکله ندر و مقصدیله چیتدن لغت و اصطلاح طاشلا نغانلغی سویله نلد کد نصره اول استعمال ایتلوب ده صوگندن نرك ایتلگان؛ ایکسی ایکی تورلی ته منی ییلدرگان «کیصلی» ایله «گورکی» نك تاتارچه سین طابونی آنا تلی حرمتینه «تل» چی افندیلردن ئوتلگان ایدی.

نی ایچویدر- یوقسه تیکشرو تمام بولماغانغهمی؟- وظیفه لری آنا تان بایتو؛ آنا تان چیتلرنک تحکمندن صاقلو بولغان «تل» چی افندیلر بو ئوتتچنی ئلیگه چه جوابسز قالدردیلر. تیک یل آزاغنده: ۲۴ عدد «شورا» ده مطبوعاتده یازو یازغالارغه دردی زور بولغان بر افندی بیوک بر تتبع گه توقف ایتکان شول مسئله گه («تل» چیلر نظر دقتینه) جواب بیر. بو افندی، میسیونیر .. نك تورك تلینگ بایلغی حقنده غی ملاحظه سین تأکید ایتکندنصوگ بو کونده ده چغتای، آلتی شهر تورکلری آراسنده بیک نازک و بیک معنالی صاف تورکچه سوزلر ایشتوب طورغانلغی یازا. بیک معنالی و صاف تورکچه بولغان بو سوزلرنک بو اصطلاحلرنک وقتی ایله عمومیه شوب کیتوبه اوزینک تله گن ییلدرگاننصوگ آلارنی شول طریقہ ملتکه عرض ایت: قمز، چیه، لیمون، افلیسون ... کبی تورش هم اچچق سوچک دیلر، ئهرم، آراقی و چی بالان کییلرنی آچچق دیلر، دی.

مذکور افندیگه سؤالمی جوابسز قالدیرماغانی ایچون تشکر ایتمکه برابر مینم قاشمده آنا تلینگ حرمتی بیک بیوک اولغانلقدن آنا تلی ئوستنه قوندیرلغان فاحش خطانی توزه توب کیتونی ملی بر بورج صانیم: تورکلک یشگی بولغان آلتی شهر تیره لرنده استعمال ایتلگان «تورش» سوزی قطعیا تورکچه توکل بلکه فارسیدر. بوده ادبیات فارسیه نك ادبیات تورکیه گه وقیله حکم سورگان تحکم و تسلطندن قالغان برائر. تورك ادیب و بیوکلرنک فارسی شعر و سوز سویله ونی؛ فارسیچه کتاپ تألیف ایتونی اوزلری ایچون گویا بیوک بر فضل و کمال صاناغان دورلریندن قالمه بر نمونه در. فارسیده آچیکه اوج تورلی تعمیر بار: لیمون، افلیسون

بر زمانده ئول خطانی بزگه بیره کورکر، بز قوناق ئیتیک دیو بولا: بو بر. ئیکسجه یله: جیشمه گن جیرلر آز بولرغده ممکن. بزنگ بیت املاده کیمچیلک، جیشسزلک بیک کوب. شول کیمچیلکلرنی بر یولی بترپ بولماغانده ده آزیترغه ممکن. آزیترغه تییش ده. باشقالرنک خطالرن تکرار قیلو لازم توکل. تاریخ ئوقودن، زمانه نك حالن بلب طورودن بر مقصده باشقالرنک قیلغان خطالرن تکرارلاما و ئوچوندر. تاریخدن، کوز آلدنده غی حالردن ده درس آلا بلمه سهک، تاتار ملتینک ئوستینه یس (یاسین) شریف ئوقورغهنه قالاچاق.

آلتنجی دلیلری: «املا توزه توده، املا توزه تو دیب باشی قا گهرتیدیلر ئیندی. بزگه مقبول و معتدل بولغان عمومی املا یارامیمینی؟ یولدوز، وقت، طورموش، گه زیته لرنک؛ نور، آک زورناللرنک املاسی بیک ته بیته له یاسا. آل بارسى ده بر یازالر. یولدوز محرری مین یولدوز گه زیته سی چقا باشلاغاندن بیرلی بر تورلوگنه املا بلن یازام، ئیکى تورلی املا بلن یازغانم یوق دیب ته یته ...» دیگن سوزلردر.

املا توزه تو دیگن سوزلرنی برده ئیشتمه س ئیدک ده بر تورلوگنه املا بلن یازا آلمیز شول. مقبول و معتدل املا دیلگن املانک ئچینه کر میگنه طشدن، طشدنهنه قاراغانده احتمال یاقشی در، برگنه تورلو یازلادر. مه گهر مقبول و معتدل املا دیب آتالغان املا بزنگ ئچینه رهک کرب قارالس، بوتونله ی بر ئورمه کچ ئویاسی، شیطان جومغاغی کبک جوابو ئیکه نلگی کورنه. مین بونی اثبات ئیتو: ئوچوز بارلق محررلرنک بر تورلو یازمالرن توکل، به لکی برگنه محررنک ده بر ئوک سوزنی بر کتایده بر ئوک بیتده ئه لله نیچه تورلو یازوون کورسه تمکچی بولام. مین ئوزمده شولار جمله سندمن. برگنه محررنک ده بر ئوک کتایده ئه لله نیچه تورلو یازوون کورلسه. بارلق محررلرنک بر تورلو یازا آلمای ئوزبندن ئوزینه اثبات قیلنر. مین بونی جدولردده کورسه ترگه بولدم. بر ئوک سوزنک، یه یسه بر قاعده گه بو یصونغان ئیکى سوزنک ۳-۲ نورلو یازلوون آچق کورسه تو ئوچون توبسوز بلن قوشمه آراسن بر صزق بلن آیردم.

(آخری بار)

عبرتلی سوزلر:

اشنر آدم هر بوزوقلقتی قیلورغه حاضر بولور.

مال دولت، عمر و سعادت ایچون، عمر مال ایچون توکل.

د کابلرینده کی ماللرین کال فخر ایله اعلان کبی تورک ادیب وشاعرلری اوزلرینک دنیا بهاسی بولغان اثرلرین عربچه، فارسجه یازوده مسابقه گه بیرلیدیلر. شونک نتیجه سی اوله رق تورک ادیب وشاعرلرینک کوبسی بک بوگون تورکلککن اثبات ایتو خیلی آغر و اولدقچه اختلافی بر مسئله حالینه کردی. ایندی لا اقل تنبع دورینده تورک تلی بو ذلتن قوتقارلسون. تنبع ایله اوغراشقانلرینک غفلتندن، اعتبارسزلغندن استفاده ایتوب اجنییلر ثلله نیندی قارائغو یولار طابوب یا گدن کروب طولماسونلر ایدی. یوقسه مونک قباحتی، ضرری، ذلتی اولگیگه قاراغانده قات قات بیوک اولاققدر.

۱۳ عدد «شورا» ده یازلغان میسیونیر... افندی: «یه یاش دردلی تودک بالازی ئلی بولسه کیصلی ایله گورکینی آیره آلمیسمزه؟ هنوز آنا تلکیزنی مینم قدر اویرانه الیما گزمه؟» دیب کوردک تشرین ارزایتوب بزگه طابه قاراب کولوب طوراً. شانلی تورک بابالرمزینک آلطای بویلرینده غی-ایسکی میرالرین جیوب یورو شرفینه نائل بولا آغان بختیار، دردلی افندیلرمزینک نظر دقتن طاغن بر مرتبه باتیوشکک شوشی استهزاسینه طابا جلب ایتیم!... احمد تاج الدین. ترویسکی.

شعر:

فاتح افندیلک حضور فاضلانلرینه عجیب بر حکایه! (۱)

فرقت اودیه یانوب کدیر کون * کوز یاشلریه قانوب کدیر کون «قوزیتسکی» محطه سی اوکئنده * بر حاله بن اوغرام اوگونده قارشومده خیالکز متجسم * ایتدی بگا هم دخی تکلم گویاکه بن ده قوچاقلاب اوبدم * برشوق اولوب شویله چه کورشم! کرچکمی بو؟! سویله؟ سزنی کوردم * کرچکمی یوزومی یوزله سوردم اولشکن کوکل سروره بعدیز * سن قارنمه! ایله دکمی تعریض رؤیا دیسم قلب زارقانماز * حقیقت دیسم گوزگه اینانماز آرار ایکن کوکلر اوزره سزنی * کورمک ندر؟ بویله یرده سزنی هیهات ایکن امید تلاقی

کرچکمی اولدم سزه ملاقی؟

کوریشو شوقینه شونلر طلوع ایتدی ده بازماغه جسارت ایتدم و عفوگرندنه امینم. م. صادق.

(۱) فاتح افندی «پتروغراد» شهرندن قایتورنده، یوزد توقتاربرله

«قوزیتسکی» واقفالیه توشسه قارشوسنده مشهور شاعر و ادیب محمد صادق افندی کورگان «ها! قورصاق. اوسکان ایکن» دیب کورشکانلر نده بوزده قوزغالا باشلاو برله سویله شورگه و حال صوراشورغه فرصت بولی آیرلشقانلر. محمد صادق افندی بو شعرلر نده شوشی واقعه نی حکایت ایتدر. اداره.

آنا آجیسنه تورش؛ بورج آجیسنه توند، جای آجیسنه طلخ دیله. (موندن باشقه دورتمچی بر تعبیرده بار ایدی. اوشبو یازونی یازغان وقتده ذهنمدن قاجدی و هیچ بر تورلی خاطریه کیلمه دی).
ینه ده ۲۴ عدد «شورا» ده غی صاحب مقاله تورک تلینک بایلغن اثبات مقامنده. روسچده «خاروشی» نگ مرادفی «دوبری» بولغان شیکلی تورکچده «یاخشی» گه مرادف «ابدان» بارلغن یازا. مینمچه موندده تصحیح ایتهرگه بر آز اورن بار: ابدان، «یاخشی» نگ مرادفی توگل بلسکه ادات تفضیل بولغان «بیک» نگ مرادفی بولسه کیردک. مثلاً، بزنگ صحرا تورک کیرنده: «قوس دولت، صبرلرین کینت (قلعه) گه آلوب باروب سکسان سومدن صائقان ایکن» دیگان سوزگه قوس دولتنگ بر خیر خواهی طوروب: «اوو! ابدان جاقسی (یاخشی) بولغان، ابدان جارغان (یاراغان) ایکن» دی. مونک بیک یاخشی بولغان، بیک، یاراغان ایکن دیگان سوز ایکنچیلککند البته شبهه یوق. «بازارغه باروب گوشت آل!» امرینه، مخاطب «ابدان» دیسه مونک «بیک تلهب بارام» دیگان سوزدن قصقار تلغلغنده شبهه بولماسه کیردک.

۲۴ عدد «شورا» ده غی صاحب مقاله نک: «تورک تان سوزگه بایتو یولنده ده حرکت ایتوچی ذاتلر لغتلر نی بیک نچکلهب تیکشورگه طرشسونلر ایدی.» دیگان تله گینه مین قوشلام. تورکلک یشگی بولغان آلطای بویلرینده سیاحت ایتکان دردلی، غیرتلی یاشلرمز، ایسکی تورک مدینتن، تورک ادبیاتن جانلاندورغه یورگان چاقلرینده اول یرلرنک عصرلر بوی فارسی مدینتی، فارسی ادبیاتی آستده ایزلوب عصردن یرلی تل، عادت، اخلاق طوغورلرینده فرسلکی اوزلرینده اختیارسز تمثیل ایتکانلگن خاطرلریندن چیغارماسه لر ایدی. خور جنلرینه سالغان متاعنگ عیارین خور جنلرینه سالماسدن اولردک قاراب، تیکشروب سالسونلر، فارسیمی، تورکیمی ایکنن ییلوگه غیرتلرین طاغنده آزارق آرتدرا توشسونلر ایدی. یوقسه آنا تلینه اولده جهالت، ضعفک سوقیله جنایت ایتکان بولسه حاضره فن، تحقیق، تنبع نامیه تعدی ایتلگان بولاققدر.

«تبعاتده بولندق. مونه ایندی موندن صوگ بلا قضالرغه اوچراغان تورک تان اشلته باشلیمز خدا تلهسه» دیب شرقدن خور جننگ صول یاغینه فارسجه «تورش» نی صالماق؛ غربدن اوک یاغینه گورکیلر نی طوترساق بو قطعیا تورک تان بایتو توگل بلسکه تیشک طوشقلر نی ایکنچی تورلی جاماو ایله جاماشدرغالاودر. تورک تلی، جهالت و ضعفک دورینده ئوز اورنن جیتلرگه یردی. تورک ادبیات بازاری جیتلر ایچون بر مستملکده بولدی. جیت تلر، جیت اصطلاحلر آنده تله گانچه حکم سوردیلر. تورک تاجرلری، «انگلیز قماشی، آمریقا-روس لاستیکی» دیب

اسلام دینی و آنا تلی .

محترم محرر افندی ! «شورا» صحیفه لرنده توبه نده کی
سؤال لرمنگه اورن بیروگرنی اوتنه مز:

(۱) قرآن، حدیث بوینجه و اسلام عالم لرینک قاراشنجه،
عبادت (کونده لک نماز لر، عید جمعه، تراویح نماز لر و نفل
نماز لر) تورلی دعاء و استغفار لر، عید و نکاح خطبه لر و غیر لر
مطلق عرب تلنده اوقواو تیوشمی، نه الله شریعت بونلارنک باشقه
تلرده اوتلولرینه قارشی کیلمی، رخصت ایتمی؟ الحاصل،
اسلام اوزینک رسمی تلی ایوب عرب تلینی کنه آلامی، یا که
اسلام قاراشنده همه تلر بر تیگزمی؟

(۲) اسلام دین قبول ایتمک ملت لده موکا قدر دین - عبادت
تلی ایوب عرب تلندن باشقه بر تل آلتغانی بارمی؟
بو مسئله لرنی دینی عالم لرمنک مذاکرلینه عرض ایتمه مز
ورضا الدین حضرتنک اوزینکده بو طوغریده فکرینی بیان ایتمی
اوتوب قلامز.

بو مسئله لرنک آچلوون بز توبه نده کی نقطه نظر لردن اهمیتلی
کوره مز:

(۱) تله کلرنی اوز تلنکده تله و؛ صوراولارنی اوز تلنکده صور او؛
قورللق کورسه تکانده اوز تلنکده، نی یتکانکنی، نی سویله گانکنی
بلوب قوللق کورسه تو - آوزگدان نی چقغانینی، نیندی معناده
سوز لر سویله گانکنی اوز گده بلمی، بیکه گان طاوشلرنی بری
آرتندان برینی کنه اوقوغه قاراغانده، بز نك آقلغه یاقراق کورینه.
(۲) اگرده دین تلی ایوب ملی تل قبول ایتولسه، قرآن -
حدیث نك، تورلی دعاء لر نك معنایینی توشنو برله خلقده اسلامنک
روح - فکرن آکلاو، تاغن آرتا توشه رگه تیوش و هر بیرده
قرآن بر قرآن، عبادتده اوقولا تورغان سورده لر بروک سورده لر؛
دعاء و خطبه لرده برده یردک بولغانه، بو حال اسلام مملکتلرنده
حاضرگی طشقی برلک - کوبمز که آکلانمی طورغان عرب تلی
آرقلی برله شو اورینه - روحی برله شو و آکلاشو، اچکی برلک
طودررغه تیوش.

(۳) حاضرگی کونده بوتون دنیاده ملیت و قومیت فکری
اوستکه چغوب بارا. شولایوق، بز ثاتارلرده ملیت حسی، تاتارلق
یا تورک - تاتارلق طویغوسی قوزغالوب، کوتهریلوب شاققی کیک
میدان آلوب بارا. بو کونده بوتون یاش بوونمز شول فکر برله
اشله نوب اوسه.

تلبز که، ملتبز که اوکیلر دیب قارامی - طولی حقوق بیرسه کنه
اسلامنی بز ملی دینمز دیب قاری آلامز، یوق ایسه اول ملت نك
آیروم فردلرینک کنه دینی بولا و ملی کنه بولغان مسئله لرمنی
بز اسلام برله به یله مهسکه مجبور بولامز.

(۴) مکتبلر مزده آنا تلی جیتکه قاغلوب، اوقوت اوقوتو ایچون
روس تلینگنه تخصیص ایتلو، سودلارده، محلی اداره لرده تاتار
تلی طولی حقلی بر تل ایوب قارالماو ملی نقطه دن قاراغانده
بز نك تلبز اوچون حرمتسز لک بولسه، الله برله بولغان مناسبتمنی
اوز تلبزده یورتورگه ممکن بولماو یا که تاتار تلی موکا لایق توگل
دیپ نه تیوده شولایوق ملی نقطه دن قاراغانده تلبز که و ملیتمز که
تحقیرنی حاویدر.

(۵) دین و عبادت تلی ایوب ملی تل قبول ایتولسه، ابتدائی
مکتبلر مزده عرب تلی اوقوغه ده احتیاج قالماس ایدی. بو آلاز
اوچون، ییلگولی، زور بر ییکلک بولوب، بالالرنک مادی و معنوی
کیلچه کیری ایچون تاغنده اهمیتلر نك نرسه لر اوقوغه وقتنی
آرتدر ایدی (بوسوز لر ییلگولی، ابتدائی مکتبلر مز طوغری بسنده غنه در.
اورتاو یوغاری دینی مدرسه لر مزده عرب تلی همانده - مثلاً حاضرگی
دینی روس مکتبلر نده کی گریکچه کبی فالورغه تیوش).

شول نقطه لر دن قاراب، بز، اگر اسلام قطعی روشده قاجاولر
قوبماسه، بو فکر آچیق روشده میدانغه قویلو رغه تیوش دیب اولیمز.
بو مسئله نی حاضر کوتره رومز که باشقه سیلرده بار. حاضرده
یازوچیلر بز نك کوبنده و یاشلرده ادبی تلمز که روسچه سوزلرنی
کرتمه سکه طرشو برله، عرب تلندن کرگان سوزلرنیده چفاررغه
طرشو، آلاز اورینه اوز سوزلرنی طابو - یاصاو یا باشقه تورک
تلرندن سوزلر آلوغه میل بار؛ املاچیلرمنک یایتاغنده عربچهدن
کرگان حرفلردن: ص، ض، ط، ظ.... حرفلرنی تاتاراملاسندن
تاتار سوزلرندن قوواررغه میل بار.

اگر، اسلام عرب تلینی کنه رسمی دین تلی ایوب آلسا،
اول وقتده، عرب تلی باشقه اسلام قبول ایتمک ملت لر نك بالالری
کبی تاتار بالالری اوچونده اویره نلوی لایدمنه بولغان برتل بولا.
آنک تأثیری، سوزلری و باشقه خصوصیتلری کرو برله کوره شوده
عملی نقطه دن قاراغانده اورنمز و فائده سز دیب طابووی ممکن.
حیات برله به یاهنگان بو مسئله لرنی، اوزمنز نك بو کونگی
و کیله چه کده کی اشلر مز اوچون اهمیتلی دیب بلدگمزدن، سؤال لرمن
جوابسز قالماس دیب امید ایتمه مز.

بیتروغراد ۲۴ دیکابر ۱۹۱۶ نجی یل.

عالم جان شرف، کریم سعید، الیاس آلکین، صالح
رهاقوف، حفیظ مقصوف، محفوظه مقصوتوا،
مریم ینیکیوا، زلفیه اومیدوا، عبدالله آبر.

•••

بو سۆللەرگە جواب يازوچىلار ايچون «شورا» يىتلىرى
 اچىق، مەرحەمەت ايتسۇنلار! بو مەسىلە ھەققىدە خەسەسى فەكرىمىز
 سورالغان سەبەبى؛ سۆللەرگە جواب ايتۇپ تۇگىل، شەرىعت اسمەندى
 قەۋى يېرە سەقتى بىرلەدە تۇگىل بەلكە «ارى، اظن» رۇشلىرىندە
 بولغان خەسەسى فەكرىمىزنى قەسەلق بىرلەگىنە يازۇپ اوتەمىز. بىزنىڭ
 بو اشەزدىن، جواب يازوچىلار ايچون ضرر بولماز، بولمازغە تېۋىشلى.
 آلەر بىزنىڭ خەسەسى فەكرىمىزنى اوقۇماسۇنلار ھەتتى كۇرەماسۇنلار
 بەلكە سەرف ھەقىقەت تەئىرى آستىدەغە يازسۇنلار.

بىز، ابو ھەنفەنى و باشقە مەجتەھدىلەرنى ھە كىمەن آرتقى اھترام
 قىلەمىز، مەجتەھدىلەرنىڭ خەدەتلىرىنى باشقەلەر بىرلە بىرلىككە تەقدىر ايتە
 آلامىز. لىكىن مەجتەھدىلەرنىڭ بەس بىر سوزلەرنە ايتەرمەۋىنى اھترام
 و خەدەتلىرىنى تەقدىر قىلۇغە مەنەفى دىيىپ بىلمەيمىز. خەسەسى
 فەكرىمىز، ابو ھەنفەنى اھلىيە و ظەھرى رۇايتكە مۇفاق بولماۋدەغى
 سەبب اۋشۇبۇدۇر. بىزنىڭ بو طۇغرىدە سۇيلى طۇرۇغان خەسەسى
 فەكرىمىز ابو ھەنفەنى خەسەسىنىڭ اھلىيە مۇفاق بولۇپ يىتمى.
 شۇلەي بولسەدە اۋز فەكرىمىزنى ھەق دىيىپ بىلەمىز و انشا ئەللا ۋەفەت
 كۇغىزگە ھە شۇل فەكرىمىزنى ساقلايمىز. چۈنكە بىز ايندى بو مەسىلەنى
 تەكشۈرۈپ تەمام ايتىدۇك، مۇندىن تۇبان نى قەدر تەكشۈرەلەدە شۇل
 ايسكى تەكشۈرلىگان نەرسەلەرنى گەنە تەكرارلاۋىدەن ھەبارت بولماقەدەر.
 بو طۇغرىدەغى خەسەسى فەكرىمىز اۋشۇبۇ نەرسەلەردىن ھەبارت:

۱- اسلام دىنىدە «رەسمى» آتالا طۇرۇغان بىر تىل يۇق.
 ھەربىر تىل، ھەربىر تىلدا باشقە مەسەلىلەر ايچون رەسمى تىل تۇگىل بەلكە
 اسلام دىنىنە نەسب بىرلە ھە كەتتىنك و ھە بىر قۇمىنىڭ اۋز آنا تىلى
 «رەسمى تىل» ھەسابلانادۇر. نەماز اۋقۇنى استىقنا قىلغاندىن سۇڭ ھە
 تۇرلى ھەمل و ھەبارت آنا تىلدە بۇلۇرغە مەمكىن. ھە كىمەنك اۋز
 آنا تىلى بىرلە كەتتۇرگان ايمانى مەتبەر. ھە كىمەنك اۋز آنا تىلى بىرلە
 قىلغان ھەقدەلەرى (نەكاح و خەل ھەم سەتو آلو كەك اشلى)، اقارارلەرى
 مەتبەر. ھە كىمەنك اۋز آنا تىلدە قىلغان تۇبەسەسى، استەغفارلى، اللە
 تەلىگە دەئا و مەنەجاتى، تەضرە و التەجارلى، آندەلەرى مەتبەر. بو
 اشلىرىنىڭ ھەيچ بىرنە (نەماز مەستەتتى) ھەربىر تىلى بىرلە بۇلۇ ھەققىدە
 تەكلىف يۇق. بىر آدم نەمازدىن باشقە ھەبارتلىرىنى اۋز آنا تىلدە قىلە
 ايكەن قىلە يېرسۇن. رەسۇل اللە ھەزرىتلىرى تىل اۋزگرتۇ ھەققىدە
 دەۋوت قىلمەدى، سەجەلەر تىل اۋزگرتۇ بىرلە تەكلىف ايتەمەدىلەر.

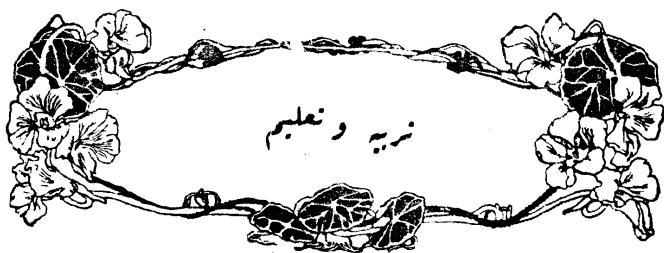
۲- تىل ھەملى بىرەبىرە نەۋاب و گەنە يازۇلۇ ياكە شەرىعى بىر
 ھەكم بۇلۇ ايچون كەشى، اۋز تەلىپك نى سۇيەلەگەننى بۇلۇ شەرت. بو
 طۇغرىدە ھە بىر سوزنىڭ بىرەم بىرەم مەنەسەنىنى بۇلۇ لازىم تۇگىل
 بەلكە سۇيلى طۇرۇغان جەملەسىنىڭ مەمۇنى نەندى نەرسەدىن ھەبارت

بۇلۇنى آگلاۋىتەدۇر. اۋشۇبۇكا كۇرە «لا الە الا اللە مۇھەمەد رەسۇل اللە»
 سوزىنى آتۇچى، اگەردە شۇل كەلمەنىڭ ايمان كەتتۇرە طۇرۇغان سوز
 ايكەنلىكىنى بىلسە شۇنىڭ بىرلە مەسەلمان سانالادۇر، يۇقسە كۇن بۇيى
 اۋقۇپ يۇرسەدە اسلام قەبۇل ايتۇچىلاردىن ھەسابلانمى. نەكاح
 سەيغەسى ايكەنلىكىنى بىلگەندىن سۇڭ ھە بىر سوزنىڭ نى ايكەنلىكىنى بىلمەگان
 ھەلدە بىر خەتۇن بىر ايرەگە «زۇجەت نەفسى مەنك» دىسە ھەقق بۇلا
 اما شۇل سوزنى ھەربىچە دەئا دىيىپ آلدەپ ايتەرسەلەر ھەقق بۇلمى.
 باشقە تەللەردەگى سۇيەلەلەر و باشقە سەيغەلەر و سۇرەتلەردە ھەكم شۇل.
 شۇنىڭ اۋچون نەمازدە اۋقۇلا طۇرۇغان قەرآن آيتلىرىدىن كە آزدىن
 قاتە ھە سۇرەسىنىڭ و مەئۇر دەئەلەرنىڭ قەسەلق بىرلەگەنە بولسەدە
 مەمۇنەلەرنى بۇلۇ لازىم. قاتە ھە سۇرەسىنىڭ اللە تەلىگە ھەمد و تەنا
 ھەمدە اللە تەلىگە نەك الوغ سەقتەلەرنى دۇكر قىلۇ، ھەبارتلىرىنى آگەنە
 خەسەلەرنى اقارار ايتۇ، اللە تەلىگە ھەدەيت و طۇغرىلى يۇلغە
 كۇندەلەرنى سۇرەۋەدن ھەبارت دىيىپ بىلمەگان كەتتىنك نەمازى، نەماز
 بۇلۇر دىيىپ بىلمەيم. اۋشۇبۇ سەببگە كۇرە قەرآن كەرىمى، ھەدىثلىرىنى
 آنا تەلىنە تەرجەمە ايتۇ دەرستكەنە تۇگىل بەلكە اھتەدارلەرى بار كەشىلەر
 اۋستىدە لازىم بىر ۋەزىفە.

۳- قەرآن، اللە تەلى طرفەندى ۋەھى ايتۇلغان و رەسۇل اللە
 طرفەندى امتكە تەبلىغ قىلغان مەنەلەر و لەفظلەرنىڭ ايكەسەندەن ھە ھەبارت
 بولغان ايچون تەرجەمەلەر، ھەرمەتلى بولسەلەردە قەرآن بۇلمەلەر، تەرجەمەلەرنى
 اۋقۇ، قەرآن اۋقۇ بۇلمى.

۴- لەفظى و مەنەسى. بىرلە ساقلاۋىلغان قەرآن كەرىمەندى باشقە
 اللە تەلى كەتابى دىنە يۇزەندە يۇق. دىنەدە بولغان كەتاب اھللىرىنىڭ
 ھەيچ بىرى اۋز كەتابلىرىنىڭ لەفظلىرى كۇكدىن كەلگەنلىكىنى و بو كۇندە
 شۇل لەفظلەر سەلامەت ايكەنلىكىنى دەۋى ايتەمەلەر. بو ھەل بارى مەسەلمانلەرگە
 و قەرآن كەرىمگە گەنە خەس. شۇنىڭ ايچون مەسەلمانلەر قەرآن كەرىمىنىڭ
 لەفظلىرىنى ساقلاۋۇ بىرلە مەكەنلەر. نەمازدە قەرآن اۋقۇ لازىم بۇلۇنىڭ
 بىر ھەكمىتى اۋشۇبۇ ھەقىقەت قەرآننى لەفظى بىرلە ساقلاۋۇغە ۋەزىفە بۇلۇدۇر.

۵- نەمازدە قەرآن ھەمدە مەئۇر دەئەلەر اۋز لەفظلىرى بىرلەگەنە
 اۋقۇلۇ، ھەربىر تەلىپك مەسەلمانلەر ايچون رەسمى تىل بۇلۇۋىدىن تۇگىل
 بەلكە قەرآننى و رەسۇل اللە اۋگە تەكان بىر رۇشنى ساقلاۋۇ ھەمدە
 بۇتون بىر يۇزەندە بولغان مەسەلمانلەر آراستىدە مەنەسەت يەسەلەر نەقشەسەندىن
 غەنەدۇر. اسلام دىنىدە بولغان تىل ھەبارتلىرى يۇزەلۇش بولسە، غەزەدەغى
 تىل ھەبارتلىرى مۇكەمەل قارالغاندە بىر ۋەشەدە يۇق. شۇنىڭ ايچون مۇكەمەل
 آۋرسۇن ھەمدە بو اشلىرىنىڭ كەيگەيۋىنە مەنە دىيىپ فەكلەرە اۋرۇنلى
 تۇگىل. نەمازدىن باشقەدە تەلەكارلىرىنى اۋز تەلىگە بىرلە تەلە، اۋز تەلىگە بىرلە
 سۇرا، اۋز تەلىگە بىرلە قۇللۇق كۇرسەت. بو اشلىرىدىن مەنە يۇقلىقىنى
 يۇقارىدە سۇيەلەدۇك. استەگان قۇمەلەر «اذان» كەلەلەرى اۋقۇلغاج اۋز

دینی تربیه و تعلیم مسئله‌سی

م دین درس‌لی ص. بیکبوللاط اری.

اصول تعلیمده معلم‌لرنی صنفقه یا خود فنگه بولو حقنده «اصول صنفی» و «اصول مادی» اسم‌لرند ایکی اصول یورتلر. بو اصوللرنک ایکسینکده یاخشی و ناچار یاقلری بولغان کبک طرفدار و مخالف‌لری ده بار. فقط تربیه نقطه‌سندن قاراغانده هر حالده اصول صنفی آده‌در. اصول ماینک کوکنه ضررلی یاقلرندن برسی و ایکن زورسی ده شولدر: فن‌گه بولنگان معلم‌لرنک هر قایوسی اوزینک ماده‌سنی کوبرهک اوقوتورغه طرشه و شولایچه شاگردلرنک کوجلرندن آرتق بولغان خدمت‌لرنی تورلی معلم تورلی یاقدن آلارنک اوستلرینه اوبه‌لرده بالارنک خراب بولورینه خدمت ایتلر. تربیه نقطه‌سندن قاراغانده موندنده ضررلی حاللر آز بولور. روسلرده باشقه قتلر حقنده اصول صنفی قبول ایتلسمده، دین، روحانیلر ماده‌سی بولدیفندن دین درس‌لی حقنده اصول مادی قبول ایتلدر. منه شوئک اوچوند روسلرده روحانیلر ایله آلارنک دین درس‌لی اصول مادیکنک یا کئی نه‌یتلنگن ضررینه بیک آچق مثال و آکا قارشى جانلی دلیل بولالر.

صنعت‌الله افندیده منه شول صوگئیلرغه اییه‌روی ایله، باشقه اورنده‌غی کبک، موندنده بیک نق آدامادر. آنک دیننی ملارغه خاصلارغه کیرهک دیگان فکری بویاقدنده خوفلیدر.

ایندی اصول تقریر یا که افاده‌گه کیسه‌ک موندنده بیک کوب قطر شیلقلرغه اوچریمز. اصول کشفی و تولیدی برله درس بیرگانه طالبورغه تیوش برنجی شرط استقرا و تمثیلر ایله آلارنک نتیجه‌سی بولغان عمومی قاعده‌لر و حکملر آراسنده‌غی مناسبت و مشابعت غایت آچق بولورغه تیوشدر. موندن باشقه تحلیل و تمثیل اوچون آلتغان ماده‌لرده آز بولورغه یاراماغان کبک شاگردنک ذهننی آرتورلق کوبده بولورغه یارامی. بو شرطلرغه رعایه ایتمه‌گانه بو اصولده فایدلی بولودن اوتوب ضررلیغه نه‌یله‌نه‌در. کتابنی بو یاقدنده تیکشروب بر ایکی مثال ایله مونی ایضاح ایتوب اوتوبک: مثلاً برنجی درسده اوستارنک اشله‌گان نهرسه‌لری آرقلی بیک تیز جناب حققه کوچله؛ بزنکچه موندنه شول اوستارنک یاساغان

آنا تللرنده ترجمه‌لرنی ده قیجرسه‌لر، اقامت وقتنده اولده ترجمه‌نی اوقوب‌ده صوگئندن اقامت ایتسه‌لر، خطبه‌لرنی بر آز عرب تلنده اوقوغاندن صوگ اوز تلمزده اوقوسه‌لر شریعت طرفندن منع بولماسه کیرهک. بورونعی عالمرمن نکاح خطبه‌لرنی عربچه ارقوغاندن صوگ «اول خالق لایزال و معبود بی زوال...» دیب تورکیچه خطبه‌لر اوقیلر ایدی.

عبادت مسئله‌سی، تل مسئله‌سی بزده بیک ییگل. «نمازده اوقولا طورغان فتحه هم ایکی اوچ سوره، ماثور دعالرنک اوزلرینی یادلاو و ترجمه‌لرنی آکلاو نیندی‌گنه بالاغده باشقه درس‌لر آراسنده ایکی آته‌ده بلدروب بولادر» دیب معلم‌لر و معلم‌لردن ایشکانم بار. بو سوزده بر آز مبالغه بولسون، نماز اوقور قدر سورهلرنی و دعالرینی ترجمه‌لری برله یادلاو ایکی آته توگل بلکه دورت آته‌غه صولسون، بتون عمرگه نسبت برله شوشی دورت آته بیک کوب وقت بولماسه کیرهک. اوزینک نجاتی و سعادتینه سبب دیب اعتقاد ایته طورغان بر «دین» یولنده شوشی قدرگنه مشقتی التزام ایتودن هیچ کیم کبرو طورماسه کیرهک، مایت حسنی و تورکلک روحی برله تربیه‌له‌نوب کیله طورغان یاشرلرمن شوشی اشنی اوز یوللرینه و اوز آنا تللرینه طولی حقوق بیرلوگه مانع دیب بلودن اوسده‌رهک، یوغاریراق طورسه‌لر کیرهک، الله برله بنده آراسنده مناسبت یورتونی آرزو قیلوچیلر ایچون بواشنک آزعنه‌ده اوکغایسز لاماوی یاشرلرمنگه ده قارتلرمنزغه ده آچیق معلوم بولسه کیرهک. ادبی تلدن عربچه سوزلرنی چیقاررغه تله‌وچیلر، نمازدن دعا و اقامتدن باشقه اورلرده اوز آنا تللرندن سوزلر تابسه‌لر عربچه‌لرنی چیقارسونلر، موکا اسلام دینی قارشو توگل، اما کیرهک مقدارنده سوز تابعی طوروب بو کونده اش‌گه یاراغان سوزلرنی سوروب چیقارو، قولاقچن قصه‌سینی تکرارلاو بولور. ص، ط، ظ نزاعسی عثمانلی تورک‌لرنده یتیمش یل دوام ایتوب بر نتیجه‌سز قالغان ایدی، بزده ایندی نیندی نتیجه‌لر بیرر، الله تعالی بله‌در.

بو طوغورده بزنک خصوصی فکرمن شوشی.

رضا‌الدین بن فخرالدین.

عبرتلی سوزلر:

بتون عمرینی دنیا ایچون اوزدروب‌ده الله هم‌ده انسانلر ایچون خیرلی اش اشله‌مگان کشی قزغانلورغه لائق توگل. مرحمتلی بولو بیک یاخشی اش، مگرده کشی تشلی طورغان تش ایمگانه شونی دارولاما...!

اوپر تو بولغانلار اوسته ده ابلینک تابلری کمر ایکانی حقنده غی مجهولنگ ده آلدی آنور ایدی.

صنعت افندی «تاریخ مقدس دن ده ایک کیره کی، بالاغ دین روحی اورنلاشدره جق بعض قطعله کرتدم» دی. مع التاسف بز مونده ده مقصدغه بیته کچی سوزلرگه کوب اوچرامیمز. تاریخ مقدس دن مقصد بر پیغمبرنگ یاخشانی و خلقینگ ناچارانی. آنک موندن کیتوب تگنده بارولری و غیرلر تو گلدر؛ موندی خصوصلرنگ اوپر تلولری معلوماتنی بر بتون ایتو و تدریس ده ارتباط افکار قانون طبیعیندن استفاده ایتو اوچوکنه در.

تاریخ مقدس دن کوتلگان مقصد پیغمبرلرنگ ابتدائی خلقلرغه قارشی دین و اخلاق اوپر توده طوقان اصوللری آرقاشنده جانی بر ایان و اخلاق درسلی کورو هم بولارنی اشله گنده پیغمبرلرنگ کورسه تکان ثبات و متاتلرینی، صدق و خلوصیتلرینی کوروب حسابات و اراده نی تربیه ایتودر. منه شوشی جهتلر اعتبارغه آنگان قطعله «دین درسلی» نده یوق دیرلک آزالق تشکیل ایتله. اگرده بولار اعتبارغه آنسهر ایدی حضرت ابراهیم نك نمرود ایله بولغان محاوره سی، حضرت موسی نك طورده جناب حقنی کوره آلمانوی و باشقلر البته کوزگه کوروب طوررغه کیره ک. حضرت محمد علیه السلام نك ده بتون تاریخی باشندن آیاق حکایه ایتله و فقط ایک مهم نقطه بتونلی اونوتلوب قالا؛ اولده: آنک نیندی دیندن و اخلاقدن طبیوب نیندیلرینه دعوت ایتکانی و اوپر تکانی اوزینگ آوزندن برده ایشتمی؛ اوسته وینه صنعت الله افندی ده، بوتله لر کبک اوک حضرت پیغمبرنی ماقیتیم دیب آنک بالالغنی زورلرنگ حیاته اوخشاتوب قوباده جناب پیغمبرنی عصرلردن بیر کیلگن عادت بونچه غیر طبیعی (ненормальный) یاصاب چغارا. شولایچه بوتاریخی حکایه لره کوله می ایله نوک موکا قدرلی بولغان تاریخ انبیا کتابلرندن، تربیه نقطه نظرندن قاراغانده، برده یوقاری طوراً آلمیر؛ مونده ده همان تگیلر ده کی کبک اوندن و نهایتی یوزدن آرتق سان اوپر تلووی جائز کورلمه گن بالارغه، نه لیه نیچه خانه لی رقلردن عبارت بولغان وهیچ کیره کی بولماغان یلار نه یته؛ ۳- ۴ نجی صنف بالارینگ ده بلمه دیکلری موقع جغرافیلر حسابسز کوب ذکر ایتلوب معلومات بیروده تیوشسز جومر دلق قیلنه. نه بتورسکله: یه شولارنی بلوب مسلمان بولوب یاشا کر، یاخود شولارنی کوتره آلماسا کر دماغلر کر شار تلاب ئولکر! فرمانی ایله حرکت ایتله.

کتابلر ده بولغان اخلاقی نصیحتلرنگ ده شول اصوللر ده ترتیب ایتولرینگ آرقاشنده لزومسز و فایده سز قلاری معلومدر. ۱۹ - ۲۰ نجی عصر پیداغولرندن هیچ بر آدم بو یاشده کی

نهرسه لرینگ ماده سی قایدن آلتغانه یعنی بیرگه کوچارگه ده شوندن سوکغنه بیرنگ یاراتوچیسینی قارارغه کیره ک ایدی موندن باشقه شواوق درسنگ افاده سی بالارنگ ذهنلر نده اوستلرنگ قوللری، قورالری. گوده کوچلری کبک و صفرلرنگ الله تعالی ده هم بار بولولری حقنده خیال طوغدررغه بک ممکندر. چونکه بالارنگ استدلالگه بولغان استعدادلری استتاجی و استقرائی بولودن بیگره ک تمثیلدر.

بو درسده شاگردلر آوزندن نه یتلگان «اولی ده آخری ده یوق» تعیری ده بیک اولی توشمه گن؛ بالار بو مفهومنی نیچوک ایتوب آکلا یاچقلر در؟ ۲ نجی درسده «قدرت» صفتی اوپر تکانده ده بیک قزق و درسنگ روحینه مخالف کیتله: مونده «مخالفة للحوادث» صفتیه کوچرگه خدمت ایتجه ک دلیللر برله قدرت گه کوچله. مونده اوستلرنگ اوز اشلرینه کیره کی قدر کوچک مالک بولولرندن عالمنگ خالق بولغان الله نك ده قدرتی، کوچلی بولووینه اتقال تیوش ایدی. شولوق درسده علم صفتیه اتقال ده موفقیتلی چقماغان. عوماً درسلرنگ استدلال اصوللری بیک موفقیتلی چقماغانلر؛ مقدمالر ایله نتیجه لرنگ باغلانشلری بیک آجق کورغیلر. مثاللر ده بالارنگ ذمیلری احاطه ایتله آلماسلق درجه ده کوب آلتانلر. ایکنجی تورلی نه یکانده بالارنگ بیک قسقه و بسیط حکملر نی گنه ادراک و احاطه ایتله آلورلی. آلارنگ استدلال قوللرینگ بیک ضعیف بولوب ۱۳ - ۱۴ یاشلر ده کنه وضوح کسب ایتدیگی اعتبارغه آلمان بولارنگ احوال روحیه لری برله حسابلاشماولر باشقه ده اوچریلر. مثلا جیج حقنده سوبله گنده «کوزلردن مولدره توب یاشلر آغزولر، زاریلقلر قبولر» نه یته؛ بالار قاشنده یغلاو قدر منمور، یغلاورغه سبب بولغان حال قدرلی مکروه نهرسه نك بولمادیغنی اعتبارغه آغانده بو سوزلرنی نه یتمه سکه کیره ک بولا.

درسلرنگ ترتیبلر نده ده کیلشما گن یاقلر کورنه. مثلا ۸ نجی درس ۶ نجی درس اورتده بولورغه کیره ک ایدی. چونکه فرشته لرنگ و غیرلرنگ یاراتولرینی سوبله گچ «خلقت آدم» حقنده سوبله رگه غایت اوکغایی هم بالارنگ تله کترینده موافقدر. بولای ایتکانده یارانلماغان آدم بالارینی اولتوروب ترگولر، قایسیلرینی اوجماحقه و قایسیلرینی جهنم گه کوندرولر ده بولماس ایدی.

بر و شولوق درسلر ده موندی یاقلر بار: مثلا حضرت آدم نك بالاری بولماس بورون کمگه در ایسه پیغمبر بولووی، سببی آلدن نه یتمیچه آدم گه ابلینک دشمالغی و شول سببی آدم و حوانک اوجماخذن چغارلولوی و باشقلر. ینه ابلینک فرشته لردن توکل بلکه جندن بولووینی نه یکانده مقبولر کنی

بالارغه موندی اخلاق درسلرینک فایده‌لی بولولری ایله حکم ایتمه‌س. بو سوزمونی شول طوغریلرینی ایسکه توشرو برله حقلیمز: «هر بر تورلی تعلیم‌نگ تأثیرلی و تربیه‌وی بولووی آنک بالاردن نیندی‌ده بولسه بر مقابله (реакція) اویاتووینه باغلیدر؛ موندن محروم بتون حرکتلر و سوزلر قیمتسزدر، فایده‌سزدر.» قاعده‌ علمی‌سی اصول تعلیم‌نگ ایگ کوچلی اساسی و طلیدر. بو قاعده‌نی اعتبارغه آلوب قاراغانده حسیات اخلاقی‌لری غایت سونوک، وظیفه‌ حسیاتنی بتونلی یوق، اراده‌لری ضعیف و محاکمه‌لری حالسز بولغان بالاردن تگی اوگت و نصیحتلر نیندی مقابله طوغدرغه ممکندر؛ بو مسئله‌نی اهللری بیک ایسکی زمانلرده اوک آکلانلر و یا کئی زمانلرده غیری فنی صورتده اثبات ایتکانلر. شونک اوچوندن بالارغه و عموماً توبه‌ن آکلیرغه اخلاقی حسیات و تربیه‌یرونک ایگ یاخشی واسطه‌لری حکایه‌لر بولدیغی قبول ایتلگن. بیک ایسکی بولغان کلیله کتابی ایله بزنگ اسلام علماسینگ کوبسینگ اخلاق کتابلری شول اصولنی استعمال ایتکانلر. حاضرگی قرائت کتابلری‌ده شول اصولده یازلار؛ بولار ایله تگی ایسکیلر آراسنده زور فرقارده یوق هم یاکیلر ایسکیلرندن آلتانلرده. فقط بزگنه بو کچکنه فرقنی زورایتمز: اوزمزنک اثرلرمزده گی حکایه‌لرگه «خرافات» و یاکیلرده بولغانلرغه «اصوللیق» دیب قاربیمز. توگل بالارغه اخلاق اویره‌توده‌گنه حتی ایگ زور پیداوغلردن ژان ژاق روسسو، پیستالوجی، فیه‌لون و باشقه‌لر ایگ مشهور بولغان پیداوغیه‌گه عالم اثرلرینی‌ده حکایه، رومان طرزنده یازلانلر. پیداوغلرنک کیره‌ک سوزلرینه، کیره‌ک اشلرینه قارالسون هر حالده بالارغه اخلاق اویره‌تکان‌ده استعمال ایتلورگه یاراقلی باشقه اصول یوقدر. ذاتا مونی بزنگ بیک آرتق عالم بولماغان و فنی نظریه‌لرنی کورمه‌گن معلملرمزده اوز تجربه‌لری آرقاسنده آکلادیلر. و شونک اوچوندن صالحن وعظ کتابلرینی مکتبلردن، پروگراملاردن چقاردیلر.

شولایچه مکتبلرده اخلاق درسلی بیرگنده، اگرده بولار قوری سوزلردن عبارت قالماسونلر دیب تله‌نسه، شول حمایه‌لر اصولندن ثمره‌لی طریق یوقدر. اگرده دین درسلی اسمندن موندی افسانه‌لرنی سویله و معقول بولمی ایکن اول وقت تاریخ مقدس درسلرندن شوشی حقه فایده‌لانورغه کیره‌ک. بو درسنگ ایگ مهم فایده‌سی‌ده شوشی توگمی؛ ایندی اگرده مونده‌ده آق مثاللر بولماسه حضرت رسولنگ حیاتی ایله حدیثلرینک و رودی واقع‌لری ایله برگه بیان ایتلورگه، روایت بالمعنی‌نگ جوازدن استفاده ایتوب تعلیم و تربیه مصلحتی وعلتی ایچون حدیثلرنی بر آزده بالارلر آکینه موافق ترجمه ایتهرگه تیوشدر. نهایت بو حقه

یوگ اسلام کشیلرینک ترجمه‌ حاللری اچنده‌ده کوب ماده‌لر طابور. اگرده اخلاق درسلی بو اصوللرغه صالنامسلر همانده ایسکیلک و ایسکیلک بولاچقدر.

بز «دین درسلی» حقه‌ده شوشی قدرلی نهرسه‌لرنی سویله و ایله بو یولغه، بلکه بتونلیگه، قناعتلنمیز. بز بولارنی‌ده برنجی مقاله‌مزن ایضاح ایتو و غونه کورسه‌توقیلندن گنه سویله‌دک. ییکلره‌ک قولدن و بیک یاخشی قوراللانماغان کشی طرفندن اشلنگان اثرلرده اول نی قدر زور کورسه و باشقه‌لری طرفندن نی چاقلی ماقنالسده بیک زور روشده اصولسزلیق، یا تالشقلر بولورغه ممکن ایکن کورسه‌تدک. بزنگ برنجی مقاله‌مزن و «دین درسلی» حقه‌ده غی‌انتقادلر مزن آکلاب‌ملاحظه‌ایتکان‌ده «دین درسلی» نک طشقی یاغی بیک شهب کبک کورسه‌ده اچی بیک اوک ایس کیتارلک بولماغان، بز ئیتمه‌سه‌کده، آکلارغه ممکندر. ذاتاً محترم صنعت‌الله افندی اوزی‌ده «درس کتاینگ مکمل بولووی. بالانک روحینه مناسب بولووی اوچون احتمال بالارلر اچنده قایناو شرطولازمدر» دیب اوزینگ حاضرلگی آزلقنی اعتراف ایتو. بز بو حقه‌ده احتمالگنه توگل بلکه قطعاً شولای بولورغه تیوش دیدکدن باشقه، بو قاتلاشوده مخصوص علم و فنلر ایله قوراللانغانده غنه و باشقه بیک کوب خصوصلرنی حسابغه آغانده غنه فایده‌لی بولا دیمز. تیوشلی علملر ایله قوراللانماغان برکشینگ بالارلر آراسنده قاتلاشووی بر مؤزیکینگ نباتات باغچه‌لرنده و اورمانلرده یوروب‌ده نباتات حقه‌ده بر تینک بولسون معلوماتقه اییه بولماوی کبکدر. اما تیوشلی صورتده قوراللانغان بر کشی نباتات متخصصی کبیدر. هم بواورنده بر علمده عالم بولو ایله شول علم طوغریسنده معلم، پیداوغ بولونک بر برسینه بتونلی باشقه خاصیتلر اولدیغنی‌ده ئی‌توب کیتهمز.

صنعت‌الله افندی‌نگ «دین درسلی» بعضلرینک آکا بیرگان قیمتلری قدرلی اوک یوقاری طورمیلر. شونک ایله برابر بو اش ایله صنعت‌الله افندی آزمی کوبمی فایده ایتو چکدر. بو فایده‌لرنک برسی‌ده معلملرمزنی اویلاورغه، دین درسلرینک‌ده تورلی اصول تعلیملری بولورغه ممکن اولدیغنی آکلارغه اویره‌تور. محاکمه‌نی قولدن ییهروب بتونلی تقلید برله‌گنه حرکت ایتمه‌گنده درس کتابلری یوزندنده فایده‌لانورغه ممکندر. اگرده بزنگ بو ایکی مقاله‌مزده فایده‌لی نرسه‌لر طابلسه بولارنک‌ده میدانغه چغولرینه سبب اولدقلرندن تگی کتابلرنک فایده‌سی دیب قارارغه طوغری کیه.

سوزمزه خاتمه اوله‌رق شونی ئیتمه‌مز: «دین درسلی» کتابلرندن فایده‌لانورغه، فقط مکمل بر اش اشلندی دیب بر

قارارغه و یوقبارنی اویلا رغه اویردته. فیزیچسکی یاقدن کینیماتوغرفده اوشبو ضررلرنگ بارلنی معلوم بولغان: اول آرتق اثر ایتوب نبرقارنی راسترویت ایته. یوقوننی قالدروب قاراوچینی آردرا. کوزلرنی بوزا و باشنی آورتدرادر.

مقاله منک باشی کینیماتوغرف اوینلرینه تربیه نقطه سندن بر قاراش عنوانده بولدیغندن مین مونده، آنک شول تربیه و اخلاق غه تعلق ایشکان قدرنگنه آلدیم، یوق ایسه کینیماتوغرفلرنگ مونده ذکر ایدلگان لردن باشقهده فایدا و ضررلری بولورغه ممکن.

کینیماتوغرفلرغه بها قویو توغرنده روسیه و زاغرائیتسهده تورلی جمعیتلر طرفندن بیک کوب تورلی تیکشورلر بولدی. هر بری «اورام کینیماتوغرفلرنگ» جمعیت انسانیه که خصوصاً یه شلرکه ناچار یاقدن تأثیر ایدوونه اتفاق ایتدیلر (۱). چونکه یه شلر خصوصاً اوقوچیلر، آنلر نهلی روحلرن اوسدرو یولنده. آنلر هر نرسه نی آورغه و هر نرسه که تقلید ایتهرکه حاضر تورالر. روحی قوتلرینی یلگولی بر نقطه غه قویماغانه آنلرغه هر نرسه بیک تیز اثر بهره در. هر نرسه دن بیک تیز اثرله نوچه ن شاگردلر صنفینه کینیماتوغرفلر آرتق تأثیر ایدی، آنلرنگ دنیاغه قاراشلرن مطلوب بولماغان ده و شده اوزگار تووی بیک ممکندر.

مونه شوننگ ایچونده بوتون روسیهده خلقنی آغارتو جمعیتینک ایکنجی حییشنده «کینیماتوغرفلر به شلرنگ اخلاغن بوزا و تربیه لریه ضرر ایته» دیوب قرار بیرلیدی. وشول قرارنی خلق آراسینه تاراتورغه تیوشلی تابلدی (۲).

معارف مینیسترینگ شاگردلرینی کینیماتوغرفلر دن فایدا لانودن قسا تورغان تسیر کوله ری تربیه چیلر طرفندن بیک یاخشی قارشیلانیدی. هم کوب بیرلرده آتالر کامیبتی، اخلاق بوزارلق بولغان کارتینالرغه بارودن شاگردلر نی بالکل منع قیلدیلر.

۱۹۱۳ نجی یلده جققان «ویستیک و اسپتانیه» زورنالننگ ۷ نجی نومرنده نیمچ پیداغوغلارندن برسینک مقاله سنده حاضرگی کینیماتوغرفلرنگ بهش بوون ایچون یاراقسزلغی بیان قیلنغان ایدی. حاصل کینیماتوغرفلرنگ یه شلرکه ناچار تأثیر ایدوب تربیه لریه ضرر ایتوونده ملتله و خصوصاً تربیه عالملری متفق اولوب، آنلر کینیماتوغرفلر برله ن، هر تورله چاره لرغه کرشوب کوره شلر، و «شاگردلرکه کرورکه رخصت» دیوب یازلماغان کینیماتوغرفلرغه شاگردلر نی جبرمیلر.

اوسوب کیله نورغان یهش بوون. آنلر ماتنگ کیله چک

اورنده طوکوب قالما سقه بلنکده همان آلفه و آلفه اومطولورغه تیوشلیمز، بورچلیمز!

معلم رحیم جان آتتابایوف. طرویسکی «مدرسه رسوله».

کینیماتوغرف اوینلرینه تربیه نقطه سندن بر قاراش

حاضرده خلق و جماعتنگ کوکل آجا تورغان اورنلرندن ایک برنجی، شبهه سز کینیماتوغرفلر در.

کینیماتوغرفلر جمعیت انسانیه نی تربیه لی تورغان کوکل آجو اورنلرندن سانالوب، اول ایندی تیاترلر اورنن آلوب بارا. بیگره کده کچکنه رده شهرلرده خلقنگ آکار، کیره گندنده آرتق بیرلگانی کورنه: یاخشیغنه اوینچیلردن اویوشمالی بولغان تیاترلرک اچلری تاماشاچیلردن بوش بولدیغی حالده کینیماتوغرفلرده خلق شغرم تولی بولوب ساعتله ب نوبت کوتوب تورورغه توغری کیله در.

یا کا زماننک یا کا اختراعاتندن بولغان بو کینیماتوغرفلر، بیک تیز آرده اوزله شوب کیتدی. آکار جماعتنگ هر بر صنفی یوری: آنده یهشده قارته، ایرده - خانوده یوری. تیاترکه آباق باصماغان و آنی حرام دیوب یورگان آق صافالی تقوی قارتر مرنی اوزلرینک عائله لری بله ن کینیماتوغرفنگ «فارص» دغنه عبارت بولغان اخلاق بوزغوج قارتینالرنده بیک جش اوچراتوب بولا. بو ایندی حاضر بوتون ملتله قارشنده عمومی بر چیر بولوب بارا.

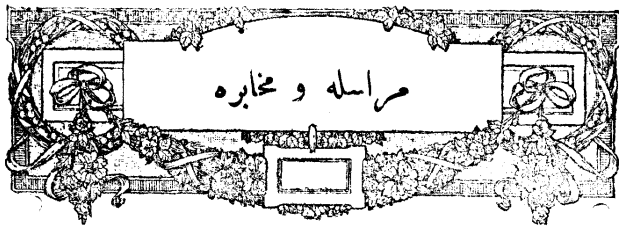
کینیماتوغرفلر، اول چغوونده فنی جهندن قارالوب بیک زور فایدار امید ایتلوب، بیک زور آلقشیر برله ن قارشی آلتغان ایدی. واقعا ده آنک بعض بر فایدالی یاقلاری ده بولدی. مثلاً: کینیماتوغرف ایکراننده بز یا کا کشف ایدلگان عاملر و یا کا مخترعات بله ن تانوشامز. بز آنده طبیعتنگ تورلی کورنشلرن کوزدن کیچروب یا کا طرفلر نی تاماشا ایده مز. آز آخچه و آز وقت برابرینه انسانلر آراسنده غی واقعه لری تعقیب ایدوب یا کا تورمشقه حاضرلانه مز. لکن دنیا ده بر یاقلغینه بولغان نرسه یوق دیورلک. هر نرسه نگ فایدالی و ضررلی یاغی ده بار. قارارغه بیک کوکلی بولسه ده کینیماتوغرفلر موندن مستثنی توکل: آننگ تیاترلرکه یاساغان ضربه سی اوزبگنده ده بیک زور ضررلردن سانالورلقدرد. لکن کینیماتوغرفلرنگ موندن باشقه اخلاق و فیزیچسکی جهتلردن بایتاق ضرری بارلنی، تربیه عالملری طرفندن تجربه بله ن اثبات ایدلدی (۱).

کینیماتوغرفلرده اخلاق جهتلدن اوشبو ضررلر نی تابالز، مثلاً: حسلر نی ناچار حرکتلنده، اشانچنی برتوب، طبیعتنی بوزا. تورمشنگ بر یاغیغنه و آننگه یالغان یاغیغنه کورسه ته. اشلرکه جیگل

(۱) Русская школа.

(۲) «Школа и жизнь» 1914 г. №4.

(۱) Русская школа, 1916 г., № 5-6.

نا معلوم . مشکات المصابیح ذک «ملاحم» باینده «لایقوم الساعة حتی تقاتلوا خوزا و کرمان» دیگان حدیثی اوقوب بزنگ ۲ نجی اوسرگان ؤولصنده ده بر حضرت «کرمان» سوزینی «گیرمانیا» غه حمل ایته و بو صوغشنی آخر زمان صوغشی بولورغه تیوشلی دیب خلقلرغه سوبلی . حدیثنگ آخرنده غی سوزلرینی آکلایمی یا که یوری کوز یوموب آکلایماغه صالحه می؟ آنسینی بز بلمیمز. شوشی حدیث، روایت طریقلرینگ قایوسی برله ثابت بولغان؟ هم شونده غی «کرمان» سوزندن نیندی خلقلر مراد؟ جواب یازلسون ایدی، عبدالله احمدی.

شورا: رسول الله ینگ مذکور حدیثی امام بخاری، ابو هریردن روایت ایته در. موندی حدیثلرنگ هر بری «خبر و احد» اسمنده بولغان طریق برله کو چرله لر. اوسرگان حضرتی «تقاتلوا» سوزی برله کیملر که خطاب ایلولگانی ملاحظه قیلورغه تیوشلی ایدی. رسول الله حضرتلری اکرده شول حدیثندن «گیرمانیا» نی اراده قیلغان بولسه ایدی حدیث عبارت «کرمان» لفظی برله توکل بلکه «جرمان» لفظی برله روایت قیلغان بولور ایدی. حدیثلر دن نیندی خلقلر اراده قیلغانلغی بز که معلوم توکل، مونلر نی بلو و اوکرده نو برله تکلیف کیلگانی ده یوق. شوشی قیلدن بولغان هر بر سؤالن یازوب ده جوابی بیر چک بولسه قایریقه کاغدی ده یتیمماز.

♦♦

نا معلوم . اسپاس اویازنده یانباقتی، نه جهر، کیوک، رجب، تاش بیلگی اسملی آللر اوزلرینگ اصل بلغار تورکلی بولولرینی دعوی ایته لر هم ده روسلر «بلغار» شهرینی آلمانلر دن صوگ بزنگ بابارمز «بلغار» شهرندن چغوب شوشی اورنلر ده اول قوروب اوطورغانلر، دیب دعوی قیللر. واقعه بو اول خلقلری بیک صاف تورکیچه سوبیلر، روسچه سوزلر نی قانشدرمیلر. اما باشقه آللر مونلرغه قاراغانده باشقه چهره راق سوبیلر. باشقه آللر شوشی یش اول خلقلینی تاتار دیب یوروتلر هم ده آلردن «تاتارلر» دیب کوللر. بو اول خلقلر ینگ شوشی دعوالری درست بولور می. روسیه ده بلغار تورکلی بولغان کیشیلرنگ تاتار بولولری درست توکل می؟ خلقلر، نی ایچون مونلر دن «تاتارلر» دیب کوللر؟ شوشی ممکن می؟ بو

اعضالری بولدیغندن هر بر تربیه چی و هر بر ملت اعضاسی، به شلرنگ مطلوب بولغان یول بلن مقصودفه باروب چغولرینه یاردم ایته ر که بورچلر در. یقاریده نه یتلگه نچه کینیماتوغرف کارتینالری به شلر که آرتق تأثیر ایته و تربیه لرینه ضرر بیر تورغان بولغاچ، بزنگ کبی باشقه یاقارلدان ده تربیه ده بیک کوب قصورلغی بولغان ملتکه، بو توغریده بیگرمه که دیکشرونر که کارتینالرنگ صفتن، خراکترن هم آنلرنگ تأثیرن آنالیزیراوات ایته ر که تیوش بولادر. بزنگ خلق «اوبن» اورنلرینه قرق ایچونگنه یورگانگه اوبن لرنگ اخلاقه تأثیری بولوی برلن کوب سامشملر، سابان توبی و آت کامیلرینه نیچک بوتون عائله لری برلن یورسه لر، کینیماتوغرفلرغه ده شولای یشی. قارتی. ایری خاتونی برگه یوریلر.

معلم بولوب طورغان اورنلر مده بالالرغه ناچار تأثیر ایته ر دیو اولادغم کارتینالرغه بارودن بعضا شا کردلر نی طیا ایدم لیکن صوگندن شول کارتیناغه شا کردلرنگ بارغانلغی معلوم بولا ایدی مکتب نظامینه قارشوب بارغانلغینگ سببن صورالدقده، آتاسی یا که آناسی آلوب بارغانلغی بلن جواب بیر تورغان ایدیلر. ایدمی بو اعتبار سزلقغه نهایت بیرر که بیک وقت، آنا و باشقه تربیه چیلر. معلم و معلملر برلن قولغه. قول توتونشوب یش بوونگ تربیه لی و اخلاقی بولوب جیتشولرینه طرشورغه تیوشدر.

مقاله ینگ باشنده «کینیماتوغرف ایکراننده. بز یا کا کشف ایدلگان علملر و یا کا مختراعات بلن تانوشماز؟ بز. آنده طبیعتنگ تورلی کورنشلر کوزدن کیچروب یا کا طرفلر نی تاماشا ایدم مز» دیگان ایدم. مونه بوندای علم و فقه یاردم ایته تورغان کارتینالر نی بعضا مکتب اداره لری هفته نگ بره کونده شا کردلر که مخصوص ایدوب قویدرالر. اول وقتده بزنگ شا کردلر نی ده شونده آلوب بارو معلم و تربیه چیلر که البته لازم. و موندن باشقه «شا کردلر که کرور که رخصت» دیلگان کارتینالر نی قاراودن ده منع قیلو کیره که توکل. اما بولای بولغان و اخلاق بوزارلق کارتینالرغه شا کردلر نی جیه رودن بیک ساقلانمالیدر.

معلم رضوان ابراهیمف. جیلربی

طوغى وده شوراده جواب يازلسه ايدى . معلم: عبدالله شەبەتوف.

شورا: بو سۆالنى نيك آچىق آڭلاب بولمادى. اسملىرى ذكر ايتىلغان بىش اولىك و اسملىرى ذكر ايتولمىغان مىڭ اولىك باغار توركلرى نىسلىدىن بولولرى ممكن. باغار توركلرى بولو ايچون تاتار بولولازم توگىل بىلكە تاتار بولماو لازم. چونكە تاتارلار، مغوللاردن بولغانلىرى ايچون توركلار بىرلە ئىناستىلىرى نيك يراق. روسىيە مىسلىمانلىرى، روسچە اوقۇرغە باشلاغانلاردن صولۇغنى اوزلىرىنە «تاتار» اسمى بىرلونى قبول ايتىدىلار. يوقسە آنا بابالىرى بو اسمدن قاچار ايدى. اگرده سۆالنىڭر آڭلاشماغان بولسە تىكرار يازارسىز.

♦♦

استىزخانە. عبدالرحمن الجبرتى، اوزىنىڭ تارىخ كىتابىنىڭ باشىدا نيك كۆپ جىلدلى تارىخ كىتابلىرىنىڭ اسملىرىنى ذكر قىلەدردە سۆگىدىن: «يىندى مونلار مىسماس. اسملار بولوب قالدىلار، چونكە نيك كۆپلىرى ايندى دىنيا يوزىدىن يوغالدىلار» مضمونىدە سوز سويلەيدىر. بو اثىرلار قاى يىرلەرگە تارالوب بىدىلار؟ و نى ايچون اهل اسلام مونلارنى ياخشى صاقلى آلمايدىلار؟ موڭا سىب نىندى: نىرسە بولدى؟ علم سويىچى بىر آدم.

شورا: بورون زمانىدە كىتەب باسلىو عادىتى يوق ايدى. كىتەپلەر بارى قول يازمە غنىيە بولالار، يازوچىلار خىدمەتلىرى بىرلە كىنە تارالار، بعضى بىر كىتەپلەرنىڭ نىسخەلىرى آز و بىرگىنە شەھردە بولادىر، شول شەھەر باشىنە بىرر تورلى آفات كىلسە شول وقت آز نىسخەدن عبارت كىتەپلەر بىتونلاى تافى بولادىر ايدى. تاتارلار بىخارا، سمرقند، مەرو، خوارزم و باشقە شەھەرلەرنى تاپتاب كىتكەن وقتلارنىدە رەجىمسىز روشىدە شەھەرلەرنى ھىلاك ايتىدىلار و ھەر نىرسەدن مەقدىم كىتەپخانەلەرنى ياندۇردىلار. ايسكى عالەملەرنىڭ اثىرلاردىن كۆپلەر شوشى وقتاردا تەلف بولدى، نام و نىشانلىرى قالمايدى.

«مدرسة عاليه» نىڭ يويلىسىندە اوقۇلغان تەمىل.

(ضياء الكمالى خىزىرتلەرنە باغشلىم)

كەچكەنە تەمىلىم بار تەزىب بولسە،
تىڭلاارسىز بىلكە سىزدە قىزىق بولسە؛
بىر وقت بىر بال قورۇپى چىتكە كىتىدى،
كىتەمىنى، كىتەرسىن شول رىزىق بولسە!...
ايل يارلى، يىرى تاغىر، كۆپ يىرى ساز،
چەچەك يوق اوان اوان، بولونى آز.
يوق يىردىن چەچەك تابوب بال جىبارغە،
قورت ئەلى اولگورمەگەن، بىلىمى آز...

كىتىدى قورۇپ، جىت ايلاردىن باغلىر تابدى،
كۆك چەچەك كۆكرەب طوزغان تاغلىر تابدى،
آچىقغان آج ئوزە كىگە بال طولتروب
شول يىردە نىچا يىللار - ايلار ياتىدى.
بىر زمان ايلەگە قايتا باغە قانوب،
ئوز ايلان باللاتونى آغە آوب؛
دردلىرى يورەگىدە قايتاپ ناشى.
ئەيتورسنىڭ جەننەگە آغان مانوب!...
قايتادە قونوب آلا قورۇسۇز يىرگە،
شىق يىرە پەرى طورماس شىقسىز يىرگە،
آوزىنە آچ قورۇپلارنىڭ بال تامزە،
اوپ يىرە طوكۆپ قاتقان اوپسۇز يىرگە.
يانىنە اوزى توسلى دوستلار آلا،
ھەر ياقىدىن اوچوب كىلىگەن كۆچلەر باغا،
يىر آسلى مغاردا دە اورن تابوب
زۇ ايتوب طوردا بولار... اشىر بارا...
اشىر بارا دوسى آرتا، كۆچى آرتا
كوندىن كون كۆكلى اوسە كۆچى آرتا؟
ايندى تىك بىر مىسئەلە جانغە باتا،
اولدە شول: يوق بىر باقىچە ھە اومارتا.
جون يىرە - اومارتا ھە باقىچە بولا،
(بولارنى حاضىرلەۋچى باقىچە بولا).
كۆچ جىبوب، اشىر باشلاۋچى بال قورۇپى ئوزى
اومارتادە قورت آناسى - پادىشاھ بولا.
باقىچە بار. اومارتا شەب، اشىر جايدە؛
باقىچەدە چەچەك باللى ياخشى قايدە؛
يىل صابىن يىشكان قورۇپلار آيرلۇپ
ھەر ياقىغە تارالا يىلىگىلى آيدە.
بولغانلى اومارتادە شاولاشقان يىل،
اوستىنە قورۇپ آنانىڭ تاو ناسقان يىل،
باقىچە كىدە چەچەك كۆك آز، كىتەمىز! دىب
زىق قوبوب، جان طوزدروب داۋلاشقان يىل.
قورۇپ آنا جواب يىرە تۈزۈ بلەن،
اى ايلەم! گۈل ئۈسمەس، دى، قىزۇ بلەن،
چەچەك آز، قىزىل - شىقىق گۈللەر يوق دىب
نى معنا اومارتانى بوزۇ بلەن!...
قورت آنا باسا ايلەن اوكت ايتە.
قارشىلار يورۇپنى تاشلاپ جىقوب كىتە؛

شول رهوش بر بولغانا، بر طنلانا،
شول رهوش ئه كرن - ئه كرن عمر اوتە...

اون يلى ياقنلاشوب كىلگان چاقده،
اومارتا درجه كه منگان چاقده،
شېشه لر، توبلى طور، كىگاونلر
ئەيلەنە تعظیم قىلوب يورگان چاقده -
شول چاقده باقچه غە بر صير كىرگان،
باقچه ده ياوز بدعت اوين كورگان:
بر كوبەلەك قزل گولده او طرغانده
يانينه اومارتا قورط كىلوب قونغان...
صير آبزاك آچولانوب موندن چغار،
بو نى اش؛ موگا صير نىچك چدار!..
ايمش قورط كوبەلەك سويوب يورسون...
بو حالكه طاك قالا هم باقچه چيلر.
شول وقتده اوسلرېنه اوگر كره،
كرەده قوت اوچورغچ بر سوز بيره:
اومارطەنگ ياننده طىلاب طوردم
ئەيتدروب ياتلر، دى، قوبز بلە.
بوتونلەى جېيەرلنگان، قزغانلر، دى.
بييلر، جىرلاشلر، طوزغانلر، دى.
بو سوزدن باقچه چيلر تامرنده
جېنم تاشقنلرى قوزغانغان دى.
جېنم تاشقنلرن بوزلاتورلق
بر خبر دوگىز سويلى اوزگە تورلوك:
- باقچه غز خراب بولغان، هلاك بولغان!
بالله، سزگە خورلق... يوزگە خورلق!
ئىلككى ئەر كەنلر آسده قالغان،
اولەنلر قولاج جەيگان، چەچكە يارغان،
بوزلغان چەچەك ايسى - باشقەلانغان.
اولەرسى بولاي بارسە مسخرە كدن!..
بو سوزدن باغچه لردە طاقت تە،

آوزدن اوتلى آچو چەچرەب كىتە،
قادالسون اومارتاسى، باقچهسى! دىب
بوتونسى قوللر سلتەب تاشلاب كىتە...
اومارتاغە قورقنچ كونلر طووا؛
قورت آنا بال ازلەرگە يىلان بوا،
سېكرە ئوردن قرغە هر بر بيرگە،
اولەندن اولەن قالغى قونا قونا...
نى كورسە آگا باروب قادالا اول،
صغوب - صووب بولسەدە بال آلا اول؛
شول كويگە آزابلانوب جيا تورغاچ
بردر يل يەشەر قدر حەل آلا اول.
اميد زور، نىتم تام، چدارمن، دى
يالغزم اومارتانى باغارمن، دى،
سېكرە ئوردن قرغە يورى طورغاچ
مەنگىلك گوللى بستان تابارمن، دى.

اومارتا بېرەم ايتە اون سەنس،
چاقرب هر بر بالاسن، يورت آغاسن؛
اوبلاشيق، بو بلادن، بو جفادن
نىسكاندە قورتلاسن قورت آناسن!
چەچەكلى آللى گوللى باقچه كىرەك،
جلى اوى جېمىرلەسەدى ماطچه كىرەك؛
تابلور باقچهسى دە، بارچهسى دە،
غېرتلى قورط آناسى تابسە كىرەك!..
كوچى كوب اومارتانك نىچە يوزلەب،
بال جىلار اومارتادە گوزلەب - گوزلەب؛
صير، اوگر قورطلر چاقچاق چدى آللى،
چابدالر قويرق چەنچوب بزلەب بزلەب!..
شىخ زادە بايىچ. «اونا».

ناشرى: «محمد شاكر و محمد ذاكر رامىيقر».
محررى: رضا الدين بن فخرالدين.

580

«شورا» اورنبورغده اولە بشە كونره بر مېققانە ادبى، فنى و سېياسى مجمۇعەدر.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНИЯ: НА 2-Й СТРАНИЦЕ ОБЛЖКИ
30 КОП., НА 3-И 4-СТР. - 20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
Адресь: г. Оренбург, редакция журн. «ШУРО».

آبونە بىلى: سەلك ۸ صوم، آللى آيلق ۴ صوم ۳۰ تىن.
وچ آيلق ۲ صوم ۲۰ بر آيلق ۸۰ برەملەب ۴۰.
چيت مەملىكەتگە يىلقى ۹ صوم.

حرمتلو غوث الدین افندی!

۸. نچی غنوار تاریخی مکتوبگر تاپشیرلدی. «آخوند»
اولنک یعقوب حضرت ۱۸۹۴ نیچی یلده وفات بولغان ایدی.
باصلمان «آثار» لر بو تاریخغه باروب ییتکانی یوق. شونک ایچون
باصلمان «آثار» ده آنک ترجمه سی بولماز. موسی حاجی دخی ده
صوکر اقی وفات بولدی. شاه کمال مخدومده آتاشدن برر بل قدر کینه
الک وفات بولغان بولسه کیرهک. «آثار» مسوده سندده یعقوب
حضرت برله موسی حاجی ترجمه حاللری بر آر بار. شاه کمال
مخدوم حقنده معلومات بولماغان سببلی یازلمی قالغان. اگرده
شوشی اوج ذات حقنده اوزگر یلگان قدر معلومات یازسه گر رحمت
آیتورمز و الوغ خدمتگر دن ضامنمز. بزده موسی حاجی مکتوبلری
بار، بر ایکی مکتوبدن کایشده یاصانقاز. اوز وقتی برله «آثار» ده
باصلور. یعقوب حضرت مکتوبی یوق.
مکتوبگرده آدرس یوق. شونک ایچون جوابینی «شورا»
طشینه باصارغه ییچور بولدم.
رضاالدین بن قهرالدین.

زمنشیر کتابلری

استانبولده «کوپریلی» کتبخانه سندده ربیع الابرارنگ بر
آز نسخهنی مطالعه قیلدم. مصر، حجاز، شام و بیروتده باصمه لارنی
آزلدم ایسه ده بولادم هم یکر می یش یلدن بیرلی ازلده مصر
مطبوعاتندن ده صوراش بولاماشدم. مدینه منوره ده شیخ الحرم
کتبخانه سندده بر یازمه مختصرنی گوردیم استانبولده کوپریلی
کتبخانه سندده یازمه قائلغی ۶ ویرشوک بولور ضورلغیده غواص
البحرین و جامع الرموز ضورلغنده، اوشیو عبارتلرنی یازوب آلم:
ابن الاعرابی:

ماسبعة کلهم اخوان یسوا یوتون وهم شبان

لم یرهم فی موضع انسان.

وینه یازدم: أرسطاليس: العاقل یوافق العاقل والجاهل لا
یوافق العاقل ولا الجاهل ومثال ذلك المستقیم یطبق علی المستقیم.
فاما المعوج لا یطبق علی المستقیم ولا علی المعوج.
ربیع الابرار للزمخشری.

فی آخره هذه العبارة. ثم الكتاب فی يوم الاثنين عاشر
شهر ذی الحجة ختام ۱۰۹۱ سنه وصلي الله علی سیدنا محمد و سلم.
استانبولده کوپریلی کتبخانه سندده یازدم و اوقدم.

(العاج حسن القرطاجاری)

اداره دن جوابلر

محمود صوبایوف غه: «عالیه هم آنک سوکوسی» اسملی
حکایت باصلمی. بوچه مارقاسی یبارگر. حکایتگر اوزگر که قایتارلور.
انس افندی میراثوف غه: مضاربه، شرکت مسئله لرنی فقه
کتابلرنده تفصیل برله سوبله ندر. «شورا» ده آندی فروعی
مسئله لر حقنده بحث ایتولمی، جواب یازلور غه لزوم کورلمی.
خلیل یادکاری افندی غه: «وعظلمر حقنده» اسملی مقاله گر
افراط درجده نهجکه قلم برله طغز یازلغان. توشوب قالغان بر
حرفنی قویار غه ده اورن یوق. حاضرنده متخصص جرف حیو جیلار
یوق. شورانی بالالر، خاتون قزلر جیلار. آنلرنک یاگا اوکره ننگان
وقتلری، شونک ایچون موندی طغز هم ده نهجکه قلم برله یازغان
یازولردن حرف حیار غه اقتدارلری یوق. مقاله گر ننگ همیشه باصلمی
طورولرنده غی سبب شوشی.
«تورکمن ایلندن» اسملی مقاله ننگ آخری همیشه کیلمادی.
و کیم طرفندن ییارلگانلکی معلوم بولمادی.
«ملهوشانه» افندی غه: اورن آزلقدن شعرلر گر باصلمی.
عالمجان آقچورین غه: اورن بولماغان سببلی اوزون شعرلر
باصلمادی.

بلغارخز اهلری، نارات، کوزگی تونده، اسملی شعرلر باصلملر.
«غانارار سز بولسه شعرلرنی باصما کر!» دییوچی غه:
شعرلر گر باصلماز.

عبد السلام زاده غه: شعرلر گر باصلمی.
عبدالرحیم علیم غه: شعرلر گر باصلمی.
افتح عین الدین غه: شعرلر گر باصلمی.
زاهدالله غه: شعرلر گر باصلمی.
شعرلر، حکایتلر برابرینه غانارارنی قدر بیرله در؟ دیب
صوراچی غه؟ برده بیرلمی.

آبای، قازاق فیلسوفی، اسملی مقاله باصلمادی.
بخاراده هادی تاقاشوف غه: شعرلر گر باصلمادی.
مصطفی زین الدین غه: شعرلر گر ننگ هیچ برسی باصلورلق
توکل سز بو شعر سوبله و برله خیالانونی قویوب باشقه برلش
برله شغلله نسه گر باخشیراق بولور ایدی.

حسن نعمت الله غه: شعرلر گر بزده باصلمی، باشقه لرده باصمازلر.
ازدواج فلسفه سی «اسملی» مقاله باصلمی.
بیع باطل حقنده غی فقه مسئله سی باصلمی.
عین الدین شکوروف غه: شعرلر گر باصلمی.
عمران نعمت زاده غه: نظملر گر باصلمی.
افلاطون عبد الکریم غه: جبرولر گر باصلمی.
امیدسزک، دنباغه، دوستمه، وطن محبتی، وطن شهیدی،
دشمنلر غه، اسملی شعرلر ننگ هیچ بری باصلملر.

Ш У Р О

№ 3 .

ФЕВРАЛЬ 1 = 1917 ГОДА.

«كتب سته و مؤلفلى»

رضاء الدين بن فخر الدين اثرى

حديث و سنت عالملى قاشنده «كتب سته» ديب مشهور يولغان صحيح البخارى، صحيح مسلم، سنن ابى داود، جامع ترمذى، سنن نسائى، سنن ابن ماجه، موطا مالك كتابلىرى حقنده يازلغان بى رساله در حديث علمى برله شغلله نويچىلر ايجون كيرىلى معلوماتلرده بار. ۱۳۶ يىدىن عبارت بو رساله نىگ حقى پوچتەسى برله برلىكده ۵۵ تين .

آدرىس :
Редакция газ. „Вактъ“ въ Оренбургъ .

«ابن عربى»

رضاء الدين بن فخر الدين اثرى

شيخ محيى الدين بن عربى ترجمه حالى حقنده ترتيب ايتولگان بى رساله در، موندە ابن عربى نىگ مىسلى واوزينه خاص يولغان فكلرلر ندىن مهملىرى ذكر ايتولگان. ۱۴۶ يىتده باصلغان بو رساله نىگ حقى پوچتەسى برله برلىكده ۶۰ تين. باش اسقلادى «وقت» اداره سنده.

«ابن تيميه»

رضاء الدين بن فخر الدين اثرى

اسلام عالملى نىگ ايگ مشهورلر ندىن يولغان ابن تيميه نىگ ترجمه حالى، مىسلى و فكلرلى يازلغان ۱۴۸ يىتلىك بى اثر در. حقى پوچتەسى ايله برلىكده ۶۰ تين. هر بى مشهور كتابچىلرده صائلور. باش اسقلادى «وقت» اداره سنده.

ابن بطوطه نىگ

دشت قىچاقده سياحتى

مترجمى: رضاء الدين بن فخر الدين

بهاسى ۵۰ تين، پوچتە ايله ۵۶ تين. باش اسقلادى «وقت» اداره سنده.